

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Magistr proqramının məzunu

İsmayılova Nərmin Namizəd qızı

**“Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmində yeri və inkişaf perspektivləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060803 “Turizm və otelçilik”

İxtisaslaşma: Turizm işi Qrup T-301

Elmi rəhbər: Magistr proqramının rəhbəri:

i.ü.f.d., b/m. Məmmədov.E.Q dos.i.e.n İsmayılzadə Ə.A.

Kafedra müdiri: prof.i.e.d. Kəlbəyev Y.A.

BAKI - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. ŞƏKİ DESTİNASİYASININ AZƏRBAYCAN TURİZMİNDƏ YERİ VƏ ROLU	
1.1. Destinasiya anlayışı, onun mahiyyəti və xüsusiyyətləri.....	7
1.2. Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmində yeri.....	15
1.3 Şəki turizminin inkişafını şərtləndirən amillər.....	22
II FƏSİL. ŞƏKİ DESTİNASİYASINDA TURİZMİN İNKİŞAFININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	
2.1. Şəkidə turizmin inkişaf istiqamətləri.....	30
2.2. Şəki şəhərinin turizm imkanları.....	37
2.3. Şəki turizminin regionun sosia-iqtisadi inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi..	45
III FƏSİL. ŞƏKİ DESTİNASİYASINDA TURİZMİN İNKİŞAFININ SÜRƏTLƏNDİRİLMƏSİ YOLLARI	
3.1. Şəki turizmi davamlı turizmin əsas istiqaməti kimi.....	53
3.2. Şəkidə alternativ turizm növlərinin inkişafının stimullaşdırılması mexanizmi..	59
3.3. Şəki turizminin inkişafında dövlətin rolunun artırılması mexanizmləri.....	67
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	76
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT	78
SUMMARY	82
PE3IOME	83

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Turizm sektoru dünyada ən sürətlə inkişaf edən və böyüyən sektorlardan biridir. Müasir dövrün iqtisadiyyatında nəzərə çarpan cəhətlərdən biri də turizmin dünya ölkələrinin həm iqtisadi, həm də sosial inkişafının əsasını təşkil etməklə, böyük potensiala sahib olmasıdır. Bütün bunlar çoxlu sayda ölkələrin iqtisadiyyatının, elm və mədəniyyətinin inkişafına töhfə vermişdir. İstər təbii və tarixi zənginlikləri, istərsə də iqlim şəraiti ilə Azərbaycan çox zəngin bir turizm potensialına sahibdir.

Respublikamızda mövcud turizm potensialının real inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə turizm vəziyyətinin dəqiq və kompleks tədqiqi və öyrənilməsi zərurəti yaranır. Bütün bunlar isə turizmin iqtisadi sahədə ən sürətlə inkişaf edən sektorlardan biri kimi qiymətləndirilməsi, onun istər ölkə, istərsə də regional inkişaf xüsusiyyətlərinin və problemlərinin dərinədən araşdırılmasının vacibliyini ön plana çəkir.

Azərbaycanda turizm qeyri-neft sektoru kimi əsas prioritet sahələrdən biridir. Turizm fəaliyyət növü kimi insanların asudə vaxtlarının səmərəli şəkildə keçirməsinə, bu sahədə yeni turistik obyektlərin açılması ilə məşğulluğun artmasına, eləcə də turistlərin digər xidmət növlərindən istifadəsinin gücləndirilməsinə böyük töhfə verir. Turizm dünyada ən çox gəlir gətirən sahələrdən biri hesab olunur. Bir ölkənin turizminin inkişaf etməsi üçün ölkə daxili bölgələrin, müxtəlif turistik zonaların müasir dövrün tələblərinə cavab verməsi önəmlidir. Azərbaycanın əsrarəngiz təbiəti, iqlimi, coğrafi şəraiti və mövqeyi ilə yanaşı, ölkə daxilindəki hər rayonun bir-birindən fərqli turizm xüsusiyyətlərinə sahib olması, müasir dövrdə turistlərin ən çox istifadə etdikləri turizm növlərinin bu regionlarda mövcudluğu Azərbaycanı dünyada turizm profilli bir ölkəyə çevirməkdə mühüm rola malikdir. Müasir dövrdə dünyanın bir çox ölkələrində turizmin inkişaf etməsi, müştəri cəlb etmək üçün yeni turistik fəaliyyətlərin yaradılması, bir çox

ölkələrin oxşar turizm xidmətləri təklif etməsi turizm sahəsində rəqabətin daha da artmasına gətirib çıxarır.

Hər hansı ölkədə bir turizm destinasiyası həmin ölkənin nəinki turizmində, iqtisadiyyatında da böyük rola malikdir. Bir turizm destinasiyasının turizm baxımından yüksək dərəcədə inkişaf etməsi, bu destinasiyaya çoxlu turist axınının yaranmasına gətirib çıxarır ki, bu da ölkə iqtisadiyyatında turizm xidmətlərinin göstərilməsi yolu ilə gəlirlərin artması deməkdir. Azərbaycanda tarixi, mədəni turizm növünün daha çox inkişaf etdiyi Şəki destinasiyası Azərbaycan turizmində hələ qədimdən bəri böyük əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqatın predmetini Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmindəki yerini, onun inkişaf istiqamətlərini, potensialını təhlil etmək, və Şəkiddə turizm növlərinin inkişafının stimullaşdırılmasını, bu işdə dövlətin rolunun artırılması mexanizmlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın obyektı kimi Şəki destinasiyasında turizmin inkişafı seçilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədini Şəki destinasiyasında turizmin inkişafı ilə bağlı mövcud problemlərin əsas cəhətlərini təhlil etməklə, bu regionun turizmdə perspektiv inkişafını təmin edəcək təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanması təşkil edir. Bu məqsədə çatmaq üçün bir sıra vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmindəki yeri və rolunun araşdırılması;
- Şəkiddə turizmin mövcud vəziyyətinin təhlil edilməsi;
- Şəki turizminin regionun sosia-iqtisadi inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi;
- Şəkiddə alternativ turizm növlərinin inkişafının stimullaşdırılması mexanizmlərinin müəyyən edilməsi;
- Şəkiddə turizmin inkişafı üçün dövlət rolunun artırılması mexanizmlərinin müəyyən edilməsi;

- Şəki destinasiyasında turizmin inkişafına dair təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanması.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqatın aparılmasında Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatlarından, mövzuya uyğun müvafiq yerli və xarici ədəbiyyat, məqalə və kitablardan, həmçinin internet resurslarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi kimi aşağıda qeyd olunan məsələlər öz həllini tapmışdır:

- Şəkiddə turizmin inkişafının zəruriliyi əsaslandırılmışdır;
- Şəkiddə alternativ turizm növlərinin inkişafının stimullaşdırılması mexanizmləri müəyyən edilmişdir;
- Şəki turizminin inkişaf istiqamətləri, bu sahədə dövlət rolunun artırılması mexanizmləri müəyyənləşdirilmişdir;
- Şəki rayonu və Azərbaycanın digər rayonlarında turizmin son bir neçə ildə mövcud vəziyyəti ilə bağlı müqayisələr aparılmış, Şəkinin turizm baxımından üstünlükləri müəyyən edilmişdir;
- Şəki turizmi davamlı turizmin əsas istiqaməti kimi tədqiq edilmişdir;
- Şəki destinasiyasında turizmin inkişafı ilə bağlı nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti Şəkiddə turizmin mövcud şəraitdə inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi ilə burada yeni iş yerləri açılması potensialının vurğulanması, rayonda turizmi inkişaf etdirmək üçün görüləcək tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə verilmiş praktiki mühümlüyü olan təkliflərin təqdim edilməsindən ibarətdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Tədqiqat işi nəzərdə tutulan məsələlər və struktura uyğun şəkildə hazırlanmışdır. Tədqiqat işi girişdən, 3 fəsildən, hər fəsildə 3

bölmə olmaqla 9 bölmədən, nəticə və təkliflərdən, sonda isə istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Tədqiqat işinin birinci fəslində destinasiya anlayışı, onun mahiyyəti, Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmində yeri və rolu, inkişafını şərtləndirən amillər və s. tədqiq edilir.

İkinci fəsildə Şəki destinasiyasının mövcud vəziyyəti, onun turizm imkanları təhlil edilmiş, ümumilikdə Şəki turizminin regionun sosia-iqtisadi inkişafına təsiri qiymətləndirilir.

Tədqiqat işinin üçüncü fəslində isə Şəki destinasiyasında turizmin inkişafının sürətləndirilməsi yolları, dövlətin bu işdə rolunun artırılması mexanizmləri araşdırılır, Şəki turizminin davamlı turizmin əsas istiqaməti kimi hansı üstünlüklərə malik olması təhlil edilir və burada alternativ turizm növlərinin inkişafının stimullaşdırılması mexanizmləri müəyyən edilir.

Nəticə və təkliflərdə isə Şəkinin turizm destinasiyası olaraq inkişaf etdirilməsinə dair müafiq təkliflər təqdim edilir.

I FƏSİL. ŞƏKİ DESTİNASİYASININ AZƏRBAYCAN TURİZMİNDƏ YERİ VƏ ROLU

1.1. Destinasiya anlayışı, onun mahiyyəti və xüsusiyyətləri

Fərdlərin müvəqqəti yer dəyişdirmələrinin hədəfinin çox vaxt müəyyən bir turistik destinasiya olduğu qeyd edilir. Turizm destinasiyası eyni mədəniyyət, iqlim və təbiət şəraitinə sahib; təbii və mədəni zənginlikləri olan; müştərilərə təqdim etmək üçün o bölgəyə xas fəaliyyətlərin inkişaf etdirildiyi; yerləşdirmə, qidalandırma, nəqliyyat və kommunikasiya imkanlarına malik; müəyyən bir marka və imici olan coğrafi bir sahə olmalıdır [31, s.78]. Dilimizdə tərcümədə destinasiya; "Çatılacaq olan yer" deməkdir. Destinasiyanı belə izah etmək olar:

- "Fərqli təbii xüsusiyyətləri və ya cazibədarlıqları olan və ziyarətçilərin maraq və diqqətini çəkən məkan";
- Müvəqqəti səfərlər üçün ziyarətçiləri cəzb edən yerlər;
- Qitələrdən ölkələrə, əyalətlərə, bölgələrə, şəhərlərə, kəndlərə qədər dəyişən ölçüdə olan yerlər;
- Siyasi olaraq sərhədləri çəkilməmiş bir yerdən çox, turistik ehtiyatların toplandığı bir coğrafi ərazi.

Fojtik və Somogyiyə görə bir destinasiya tam olaraq turizmlə əlaqəli ola biləcək bir yer (bir məskunlaşma, bir yaşayış məskəni, fərqli məskunlaşmalar ya da sadəcə bir yer) olaraq təyin olunmuşdur:

- destinasiya, turizmin məqsəd qoyulduğu bir yerdir;
- turistlərin oraya getmək və ehtiyaclarını qarşılamaq üçün vaxt keçirmək istəyəcəkləri bir yerdir.

Ümumdünya Turizm Təşkilatı (WTO) bir destinasiyanı bu şəkildə təyin etməkdədir:

Yerli bir turizm destinasiyası; bir ziyarətçinin ən az bir gecə keçirdiyi fiziki bir məkandır. Bir günlük səyahət müddətində dəstək xidmətləri və cazibədarlıqları ilə turizm resursları kimi turizm məhsullarına daxildir. Rəhbərliyini müəyyən etdiyi fiziki və idarəetmə sərhədlər ilə; bazarda rəqabətə davamlılıq təyin edən imiclərə və gözəlliklərə malikdir. İnsanlar bir turizm destinasiyasını ziyarət etmək məqsədilə müvəqqəti olaraq yer dəyişdirir. Buna görə də, destinasiya səyahət edən insanların müvəqqəti qaldığı yer olaraq tanınır. İnsanlar destinasiyalara tətillik, biznes, gəzib görmə kimi müxtəlif məqsədlərə uyğun olaraq ziyarət edirlər.

Destinasiya olaraq turizm bölgəsi, ölkə bütünündən kiçik və ölkə içindəki bir çox şəhərdən böyük, insan beynində müəyyən bir imicə sahib, markalaşmış, milli bir ərazi və əhəmiyyətli turistik cazibədarlıqları, çəkiliş mərkəzlərinə və festivallar, karnavallar kimi müxtəlif tədbirlərdə, bölgə içində qurulmuş yaxşı bir nəqliyyat şəbəkəsinə, inkişaf potensialına, daxili nəqliyyat şəbəkəsi ilə əlaqəli bölgələr arası və ölkə səviyyəsində nəqliyyat imkanlarına və turistik obyektlərin inkişafı üçün kafi coğrafi sahəyə sahib bölgə olaraq təyin olunmaqdadır [30, s.139].

Destinasiyalar, makro və mikro destinasiyalar olmaq üzrə ikiye ayrılmaqdadır. Makro destinasiyalar, Amerika Birləşmiş Ştatları kimi; bölgələrin, əyalətlərin, şəhərlərin, qəsəbələrin və hətta bir şəhər içindəki ziyarət yerlərinin belə daxil olduğu minlərlə mikro destinasiyadan ibarətdir.

Sahib olduqları xüsusiyyətlər, destinasiyaların bir çəkiliş yeri olaraq turistlər tərəfindən seçilməsində və destinasiyaların inkişafında əhəmiyyətli faktorlar olaraq qiymətləndirilə bilər. Destinasiyaların sahib olduqları xüsusiyyətlər, onları digər istiqamətlərə görə fərqli edən üsürlərdir.

Destinasiyanı məhsul olaraq nəzərə alsaq fərqli strukturları olmaqla, destinasiyanın xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi ifadə etmək mümkündür:

Destinasiya məhsulunun təbiətində bütöv bir varlıq olması və destinasiyada göstərilən xidmətlər, xüsusiyyətlər və imkanlar səbəbindən ikili xüsusiyyəti vardır. Bu

ikililik istiqamətində destinasiya məhsulu birbaşa turizmlə əlaqədar olan və bilvasitə olaraq turizmlə əlaqədar olan məhsul olmaq üzrə iki hissədən ibarətdir.

Bir destinasiyanın xarakterik xüsusiyyətləri Gunn tərəfindən aşağıdakı şəkildə ifadə edilmişdir:

Təbii fərqliliklər və proseslər

Bu topografiya, dağlar, göllər, çaylar və dəniz; torpaq, bitki örtüyü, flora və fauna; gün işığı, istilik, yağış, fotosintez, eroziya və digər ekoloji prosesləri daxildir.

Bunun yanında, turizm bölgəsinin coğrafi mövqeyi, flora və fauna, istirahət və gəzinti sahələri, gediş sahələri, dəniz və qumsaqlıqları ilə turist göndərən bölgələrə olan uzaqlığı da məna ifadə edir.

İqtisadi mühit və iqtisadi inkişaf

Bu, iqtisadi inkişafın səviyyəsi, iqtisadi təməlin müxtəlifliyi, inkişafın məkan xarakteristikaları, investisiya ortaqları və destinasiya gəlirinin ixrac-idxal xarakteristikaları bura daxildir.

Sosial mühit və təşkilatlar

Bu kateqoriyalar ev sahibi qismində olanın demoqrafik profilini, yerli mədəniyyətin gücü, ictimai konfortun-rahatlığın mövcudluğu və keyfiyyəti, qadınların iş gücü, regional əlaqələr, əxlaqi davranış; təhlükəsizlik və səhiyyə səviyyəsi, hisslər, turistə istiqamətli davranış və dəyərlər; dil, adət-ənənələr və mətbəx müxtəlifliyindən və siyasi təşkilatlardan ibarətdir

Ev sahibi ölkənin siyasi quruluşu və müəyyən idarəetmə orqanları əhəmiyyətlidir. Hüquq tənzipləmələri, subsidiyalar və məhdudiyyətlər ilə milli, regional və yerli destinasiya rəhbərlik təşkilatlarının, turizm üzərindəki təsiri şəkildə ifadə edilə bilər.

3. Destinasiyanın həyat dövrü

Turizm sənayesinə yerli iştirakın təsiri, çəkiliş yerlərinin təbiəti və müxtəlifliyi, qalınacaq yerlərin növ və keyfiyyətləri, əyləncə və yemək imkanları və səyahət

aracılıarının rollarını əhatə edir. Destinasiyanın həyat dövrü aşağıdakı faktorlardan asılıdır.

Cədvəl 1.1

1	Cəlbedicilik	Təbii, insan əlindən çıxmış, bir məqsədə xidmət üçün hazırlanmış və miras olaraq keçmiş sivilizasiyalardan dövrümüze çatmış əsərlər ilə xüsusi hadisələrin bütünüdür.
2	Əlçatanlıq	Bütün kütləvi nəqliyyat vasitələrinin, marşrutların, terminalların və xidmətlərin bir araya gətirən nəqliyyat sistemidir
3	Mövcud imkanlar	Yerləşdirmə, qidalanma, satın alma və digər turist xidmətləridir.
4	Uyğun paketlər	Vasitəçilər və turizm nüfuzları tərəfindən əvvəldən təşkil edilən tur ya da gəzinti paketlərinin bütünüdür.
5	Hadisə və tədbirlər	Ziyarətləri əsnasında müştərilərin qatıla biləcəyi bütün fəaliyyətləri ifadə edir.
6	Köməkçi xidmətlər	Turistlərin hər an ehtiyac duyabilecekleri bank, rabitə, poçt, qəzet satıcısı, xəstəxanalar və s. xidmətlərin cəmidir.

Mənbə: Bahar, Ozan ve Kozak, Metin (2005), Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 78.

Destinasiya olaraq ifadə edilən yer; bir ölkə ola biləcəyi kimi, bir şəhər, bir qəsəbə, bir ada və s. ola bilər. Həmçinin, destinasiya olaraq adlandırılan turizm bölgəsi, müştərilər tərəfindən onların səyahət proqramlarına, mədəni keçmişlərinə, ziyarət

məqsədlərinə, təhsil səviyyəsinə və ya keçmiş təcrübəsinə əsaslanan bir anlayış olaraq da şərh oluna bilər. Məsələn; London Alman iş adamları üçün bir destinasiya hesab olunursa, altı Avropa ölkəsini bir həftə ərzində gəzmək istəyən Yapon turistlər üçün də Avropa bir destinasiya olaraq qəbul edilir. Başqa sözlə, turistin yaşadığı yerdən ayrılıb istirahət və ya işgüzar və s. məqsəd üçün gedəcəyi yerlər bir bütün olaraq “Destinasiya” şəklində təyin olunmaqdadır [30, s. 77].

Destinasiya olaraq ifadə edilən yer; bir ölkə ola biləcəyi kimi, bir şəhər, bir qəsəbə, bir ada və s. ola bilər. Həmçinin, destinasiya olaraq adlandırılan turizm bölgəsi, müştərilər tərəfindən onların səyahət proqramlarına, mədəni keçmişlərinə, ziyarət məqsədlərinə, təhsil səviyyəsinə və ya keçmiş təcrübəsinə əsaslanan bir anlayış olaraq da şərh oluna bilər. Məsələn; London Alman iş adamları üçün bir destinasiya hesab olunursa, altı Avropa ölkəsini bir həftə ərzində gəzmək istəyən Yapon turistlər üçün də Avropa bir destinasiya olaraq qəbul edilir. Başqa sözlə, turistin yaşadığı yerdən ayrılıb istirahət və ya işgüzar və s. məqsəd üçün gedəcəyi yerlər bir bütün olaraq “Destinasiya” şəklində təyin olunmaqdadır [30, s. 77].

Turistik destinasiyalar altı qrupda toplanı bilər:

1. *Etnik turizm və etnik destinasiyalar:* Maraqlı etnik qrupların yaşam tərzini və mədəni dəyərlərini izləmək məqsədiylə insanların etdiklərigəzintiyə etnik turizm deyilir.

2. *Mədəni turizm və mədəni turistik destinasiyalar:* İnsanların yaddaşlarında qalan bölgələri təkrar görmək, yox olmağa üz tutmuş həyat formalarını təkrarizləmək və bunlara təkrar qatılmaq məqsədiylə edilən gəzintilərə mədəni turizm deyilir. Bu turizm tipində insanlar ümumiyyətlə çöl və ya köysel yerlərdə yemək yemək, bölgənin geyim festivallarına, folkloruna qatılmaq və ya köhnə forma əl sənətlərini görmək istəyərlər.

3. *Tarixi turizm və tarixi turistik destinasiyalar:* tarixi zənginliklə dolu turistik yerləri və dəyərləri görmək, keçmişin əhəmiyyətli hadisələrini canlandıran səs və işıq nümayişlərinə qatılmaq, rəhbərlərlə kilsə və katedral gəzintiləri etmək və abidələri görmək və s. məqsədiylə edilən turizmə tarixi turizm deyilir. Tarixi turizmdə xüsusilə

təşkilati, kütləvi gəzintiləri edilər və böyük şəhərlərdə asanca gediləcək yerlərdə və ya mərkəzlərdə tarixi hadisələrin canlandırılması təşkil edilə bilər.

4. *Ekoloji turizm və ekoloji turistik destinasiyalar:* İnsanların təbiətə dönmək, insan-torpaq əlaqəsini qavramaq və ya buna qarşı həssaslıq qazanmaq məqsədiylə edilən gəzintilərə ekoloji turizm deyilir. İnsanları uzaq bölgələrə səfər etməyə cəlb edən bu turizm tipində etnik cazibədarlıqların yerinə, təbii-ekoloji cazibədarlıqlar başda gəlir. Ekoloji turizm ümumiyyətlə coğrafi bir xüsusiyyət daşıyır.

İnsanlar daha çox milli parklar, təbiət möcüzələrini görmək, uzun məsafə qət etmək, dağa dırmanmaq, qayıq ilə gəzmək və düşərgə təşkil etmək istəyərlər.

5. *Əyləncə (Əyləncəyə istiqamətli) turizmi və əyləncəli turistik destinasiyalar:* İnsanların rahat bir mühit içində ictimai əlaqələri inkişaf etdirmək, günəş vannası qəbul etmək, müxtəlif idman fəaliyyətlərinə qatılmaq, şəfa duşları etmək, xoş və istirahət etdirici bir mühitdə olmaq məqsədiylə etdikləri gəzintiyə əyləncə turizmi deyilir. Əyləncə turizminin əsas məqsədi insanlara rahatlatlıq gətirməkdir.

6. *İşgüzar (iş məqsədli) turizm və işgüzar turistik destinasiyalar:* Yığıncaq məqsədiylə edilən turizmə işgüzar turizmi deyilir. Konqres, simpozium, seminar, konfrans və kurslar bu yığıncaqların başında gəlir. İş gəzintiləri ümumiyyətlə digər turizm tiplərindən biri və ya bir neçəsi ilə həyata keçirilə bilər. Bir turistik bölgədə çoxu dəfə birdən çox turizm imkanı var. Məsələn, əsasən əyləncə imkanları təmin edən bir turistik bölgə eyni zamanda iş turizmi üçün (yığıncaqlar üçün) də əsas destinasiya ola bilər.

Şəhər destinasiyaları,

Xüsusilə böyük şəhərlər turistik baxımdan əhəmiyyətli destinasiyalardır. Turistik cazibədarlıqları olması ilə yanaşı, iş baxımından mərkəz vəziyyətində olmaları, konqres və yığıncaqlar üçün geniş imkanların mövcud olması, təhsil sahəsində müxtəlifliklər və imkanlar ilə, mədəni-ictimai həyatın varlığı və canlılığı səbəbiylə, bu şəhərlərə olan tələb sıx olmaqdadır.

Böyük şəhərlər ən əhəmiyyətli turist destinasiya tiplərindən biridir və hər zaman turistlərin diqqətini cəlb edir. Şəhər sahələrində, təqdim edilən müxtəliflik səbəbindən, turizm geniş yayılmağa başlamışdır. Bununla birlikdə paytaxtlar, şəhər turizminin ən əhəmiyyətli parçalarıdır. Paytaxtlar ölkələrin siyasi mərkəzləri və ürəyi olduğu üçün lobbicilik etmək və hökumət qərarlarına təsir etmək istəyən işgüzmühitin axınına uğramaqdadırlar. Eyni zamanda paytaxtlar; tarixi, mədəni və simvolik rolları etibarilə də maraq çəkirlər [26, s.80].

Sahil destinasiyaları,

Dəniz-qum-günəş olaraq adlandırılan ünsürləri tərkibində saxlayan vətəillərini keçirmək istəyənlərin bu ünsürlər çərçivəsində, xüsusilə yaz aylarında seçim etdikləri destinasiyalardır.

Türkiyə, uzun sahillər, təmiz dəniz, uyğun qumluqlar, təbii və tarixi gözəlliklər yanında, uyğun iqlim şərtlərinə də sahib olması səbəbiylə, bu turizm növündə olduqca inkişaf etmişdir.

Qloballaşma və integrasiya nəticəsində məsafələr azalmış və insanların daha uzaqlara səyahətlərimümkün hala gəlmişdir. Goa və Şeyzel adaları kimi destinasiyalar, nəqliyyatın inkişafı və səyahət edənlər üçün cəlbedici olmasının üstünlüklərindən faydalanmaqdadır.

Dağ destinasiyaları,

Qış aylarında xüsusilə qış idman növləri ilə maraqlanan, qışda təbii gözəllikləri görmək istəyən insanların seçdiyi destinasiyalardır. Bunun xaricində, elm adamları, idmançılar və gediş imkanlarından faydalanmaq istəyən insanlar da dağ destinasiyalarıyla maraqlanmaqdadırlar. Xüsusilə buna istiqamətli olaraq programlar və turlar təşkil edilməkdədir. İnsanların xüsusilə həftə sonu üçün şəhərin kaosundan uzaqlaşma, təbiətlə ünsiyyətdə olma istəkləri də buna istiqamətli təşkilatları dəstəkləyən xüsusiyyətdəndir.

Bunun yanında, əhəmiyyətli işgüzar əlaqələrin inkişafı, Davos Forumun kimi siyasi və iqtisadi görüşlər, yeni bir bazar segmentində cəzətməkdə və qışistirahət bölgələri üçün mövsüm yaratmaqdadır. Nəticə etibarilə ortaya çıxan geniş diametrli bir marketing və planlaşdırma tədbirlərinin dağlıq bölgələrin turizmdən gəlir əldə etməsinə rəvac verməkdə və resursların davamlılığını zəmanət altına almaqdadır.

Bunların yanında Kənd Turizm də sürətlə inkişaf etməkdədir.

Kənd turizmi, insanların davamlı səfər etdikləri yerlər xaricindəki çölbölgələrə səfərləri, buralarda cütçülərin çıxardıqları mal və xidmətləri bölgənin təbiətoxumasına uyğun məkanlarda tələb edərək və bölgədə pul artırma arzularını minimum edərək müvəqqəti yaşayış zamanı yaranan hadisələr və əlaqələrin bütünü olaraq ifadəedilməkdədir. Böyük şəhərlərdə yaşayan insanların şəhərlərdən qaçmaq, təbiətə və təbiəolana dönmə istəkləri ilə, bu istiqamətlərə olan tələb, xüsusilə son illərdə artım göstərmişdir [30, s.80].

Kənd turizm, ferma turizmi, eko-turizm və təbiət turizmi olaraq adlandırıla bilər. Kənd sahəsində edilən hər cür turizm fəaliyyətləri çöl turizmində daxilində qiymətləndirilə bilər. Təbiət gəzintisi, kanoe, kənd turizmi, quşları seyr etmə, balıqçılıq, ovçuluq və s. bunlar arasında iştirak etməkdədir.

Ayrıca turistlər bu çöl istiqamətlərə səfər edir və bu yerlərdə reallaşdırılan əkinçilik fəaliyyətlərində iştirak edirlər. Xüsusilə heç çölhəyatı yaşamamış olan və şəhərlərdə yaşayan uşaq üçün də, bu fəaliyyətlərin cəlbediciliyi söz mövzusu olmaqdadır.

3-cü Dünya ölkələrindəki destinasiyalar. Bu ölkələrdəki destinasiyalar tez-tez seçim edilən istiqamətlər deyildir. Turistlər, məhdud turizm inkişafına sahib yerlərdəki orijinal təcrübələrdən zövq alırlar. Asiya, Cənubi Amerika və Afrikada inkişaf etməkdə olan destinasiyalar, yerli xalq və pozulmamış təbiət ilə qarşılıqlı ünsiyyətdə olmaq üçün, rahatlıqlarından imtina etməyə hazır olan kiçik bir macərəpərəst turist birliyini çəkirlər.

Bənzərsiz- Ekzotik- Xüsusi destinasiyalar

Bu destinasiyalardakı yaşanacaq təcrübələr "həyat boyunca bir dəfə"şəklində təqdim olunur və yüksək ödəniş qarşılığında baş verir. Bu destinasiyalar birturistin xəyalını gerçəkləşdirir, xüsusi nüfuzlu bir məhsul olaraq qiymətləndirilir və təqdim edilir, məsələn toy, balayı, yubileylər ya da xüsusi bir səyahət və ya təşviqsəyahətləri şəklindədir .

1.2. Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmində yeri

Azərbaycan turizm sahəsində çox zəngin bir potensiala malikdir. İstər təbii və tarixi zənginlikləri, istərsə də iqlim şəraiti ilə burada turizmin inkişafı üçün hər cür şərait var. Yüzdəyərdən bəri səyahət edən insanların diqqətini özünə çəkən Azərbaycanda turizmlə bağlı fəaliyyətlərin başlanğıcı 80 il bundan əvvələ söykənir. Keçən əsrdən başlayaraq turizm sahəsində dövlət daima yeni siyasətlər hazırlamış, ildən-ilə turizmi inkişaf etdirmişdir. Turizmə ayrılan maddi vəsait hər il daha da artırılmış, vətəndaşların istirahət ehtyaclarını qarşılamaq üçün turistik qatarlar, Xəzər dənizində gəmi gəzintisi kimi yeni xidmət sahələri yaradılmışdır. Turizm sahəsində görülən işlər, sadəcə yerli səviyyədə deyil, beynəlxalq səviyyədə də turizmin tanınması, bu məqsədlə bir çox ölkələrlə turizm sazişlərinin bağlanması nəticəsində ölkəyə gələn turistlərin sayında artım müşahidə olunmuşdur.

Cədvəl 1.2

Azərbaycan turizmindəki irəliləyişlər

Göstərici	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Qəbul edilmiş turistlər (nəfər)	17641.0	18840.0	23440.0	10605.0	10657.0	2009.0	8949.0

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən də göründüyü kimi, ən çox turist qəbulu 2012-ci ildə olmuşdur. Müqayisə apardığımız zaman görürük ki, 2012-ci ildə ən çox sayda turist qəbulu olduğu halda, 2016-cı ildə bu göstərici təxminən 11 dəfə azalmışdır. 2012-ci il üzrə göstəricinin belə çox olmasına səbəb isə həmin ölkəmizdə böhranan öncəki vəziyyətlə bağlıdır. Bu zaman çoxlu sayda turist gəlmişdir. Bununla yanaşı, növbəti illərdə bu rəqəmlərin daha da artacağı gözlənilir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda beynəlxalq səviyyədə turizm iqtisadiyyata, mədəniyyətə və cəmiyyətə geniş səviyyədə təsir göstərərək ölkəyə hərtərəfli üstünlüklər gətirir.

Azərbaycan torpaqlarının bir çox bölgəsi turizm potensialı baxımından çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Xüsusilə də Respublikanın şimal, şimal, şimal-şərq, Xəzər dənizi sahilləri, Abşeron yarımadası, cənub bölgəsi, qərb və mərkəzi hissəsi turizm potensialı baxımından daha yüksək potensiala malikdir. Bu mənada Abşeron yarımadasının təbii şəraitinin, istirahət üçün əlverişli olan iqlim şəraitinin, müalicə məqsədilə istifadə edilən palçıqının turistik təsiri böyükdür. Bundan əlavə, Azərbaycanda turistik destinasiyalar arasında şimal zonası xüsusilə seçilir. Belə ki, Şəki, Zaqatala, Qəbələ, Qax və s. regionlar demək olar ki, turizm baxımından ölkənin ən öndə gedən turizm destinasiyalarıdır. Əsasən dağlıq zonalardan ibarət olan bu bölgələr istər təbii şəraiti, istər iqlimi, istərsə də turistik müəssisələri ilə turistlərin diqqətini çəkir.

Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindən biri olan Şəkinin yaranma tarixi keçən əsrin 90-cı illərinə dayanır. Şəki- (qədimdə adı “Nuxa” şəhəri olmuşdur) qarlı zirvəli dağlar qoynunda Azərbaycanın şimal-qərb hissəsində, Böyük Qafqazın cənubunda, dəniz səviyyəsindən isə təxminən 632 m hündürlükdə yerləşir. Əkinə yararlı torpaqları, yaşıl ağaclardan ibarət meşə örtüyünə malik olan Şəkidə çəmən meşələri də həmçinin üstünlük təşkil edir. Şəkini hətta ölkədə Respublikanın qoruğu hesab edirlər. Əsasən dağlıq sahələrdən ibarət olan Azərbaycanın bu qədim rayonu yalnız daxili turizmdə deyil, eləcə də xarici turizmdə turizm üçün vacib bir məkandır. Rayonun dağlar qoynunda mövcud olması, yaşıllığa bürünməsi, təmiz və gözəl havası, demək olar ki,

ərazisinin çox hissəsində mövcud olan tarixi abidələri, dini məbədləri, istirahət məkanları, mətbəxi və s. turistlər tərəfindən tanınmasında böyük rol oynayır. Şəkinin ümumi ərazisi 2.43 min kvadrat km təşkil edir, Şəki əhalisi isə 1 yanvar, 2017-ci il tarixinə uyğun olaraq isə 184,2 min nəfərdir. Araşdırmalardan əldə olunmuş məlumatlara əsasən, Şəkinin turizm tarixi hələ XVI əsrdən başlayır. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın şimal-qərb zonasına daxil olan destinasiya bölgələri əsasən öz tarixiliyi, qədimliyi, daha zəngin mədəniyyətə malik olması ilə digər bölgələrdən seçilir. Şəkiyə əsasən ticarət məqsədilə gəlmələrinə baxmayaraq, məhz ticarət yolu ilə şəhərin nemətləri, gözəllikləri, dekorativ tətbiqi sənət əsərlərinin bolluğu haqqında dünya ölkələrinin məlumatı olmuşdur. Şəkiddə turizm növü kimi inanc turizmi, ipək yolu, tarixi turizm, istirahət, mətbəx, mədəni turizm və s. adlar çəkilə bilər [web 3].

Bir destinasiya kimi Şəki öz turistik müəssisələri, istirahət yerləri, tarixi abidələri, mətbəxi, təbii şəraiti, iqlimi və s. ilə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Burada olan tarixi abidələrə dünya əhəmiyyətli, ölkə və yerli əhəmiyyətli tarixi obyektlər daxildir. “Yuxarı-Baş” adlı Tarixi-Memarlıq Qoruğu və Şəki Xan Sarayı dünyada əhəmiyyətli turizm obyektlərindən biri hesab olunur. XVIII əsr (1762-ci il) nümunəsi olan, bu dövrdə tikilmiş Şəki Xan Sarayı həm gözəlliyi, həm müxtəlif mənalar kəsb edən bəzək elementləri, naxışları və süjetləri ilə turistlərin hər zaman diqqətini çəkir. Vaxtilə böyük türk şairi Nazim Hikmət qeyd etmişdir ki, Azərbaycanın heç nəyi olmasaydı belə, Şəki Xan Sarayını bütün dünyaya göstərmək kifayət edərdi. Sarayın tikintisi zamanı mismar və yapışqan kimi vasitələrdən istifadə olunmamışdır. Üzərində milli şəbəkə üslubunda (bəzəkli şüşələrlə naxış vurma) mozaika sənətindən istifadə edilmişdir. Bundan başqa, bir çox tarixi abidələr də qalmaqdadır. Şimalda Kiş kəndi ilə yanaşı vaxtı ilə güclü və alınmaz hesab edilən “Gələrsən-görərsən” qalasının xarabalıqları hələ də mövcuddur. Eyni zamanda, Yuxarı və Aşağı karvansaralar öz tarixiliyi ilə, eləcə də Yuxarı karvansarada mövcud olan günbəzin Yaxın Şərqdə ən böyük günbəz hesab olunması ilə fərqlənir. Həmçinin o da qeyd edilməlidir ki, hələ eramızdan əvvəl burada dini

inancların olduğunu göstərən bir sıra məbədlər mövcuddur. Hal-hazırda da həmin məbədlərin qalığı qalmaqdadır. Məsələn, e.ə IV əsrə aid Baş Küngüt kəndində yerləşən Alban məbədi, e.ə III-IV əsrlərə aid Daşbulaq kəndində yerləşən Alban məbədi və bunların arasında ən çox məşhur olanı isə Kiş kəndində yerləşən I-II əsrlərə aid Alban məbədidir [web 1]. Şəkidə Kiş kəndinin məşhur olmasına gətirib çıxaran tarixi məlumatlara görə, Alban elm adamı Apostol Yelisey qədim və köhnə bütperəstlik məbədinin yerində kilsə təməli qoymuşdur. Bu, Qafqazda ən qədim kilsə sayılır, xalq arasında “şirimə” adı ilə tanınan yonulmuş böyük daşlardan hazırlanmışdır. Şəkinin mədəniyyəti hələ qədim zamanlardan məşhur olmuşdur. Belə ki, hələ qədim zamanlardan xalq sənətlərindən xalçaçılıq, dulmuşluq, metal və ağac üzərində oyma nümunələri, ipəkçilik, sənətkarlıq geniş yayılmışdır. İpəkçiliklə bağlı arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilən tapıntılar da burada ipəkçiliyin qədimdən geniş yayıldığını göstərən amillərdəndir. Qədimdə hələ orta əsrlərdən bəri Şəki ipəyi ən qiymətli xammal hesab olunmuşdur. Şəkinin Böyük İpək yolu üzərində yerləşməsi onun üçün bir üstünlükdür, nəticə etibarlı ilə şəhər karvan yolları ilə birləşmiş, bir sıra karvansaralar tikilmiş, bütün bunlar isə buraya çoxlu sayda xaricilərin gəlməsinə böyük təsir göstərmişdir. Həmçinin rayonun nəqliyyat infrastrukturunun çox əlverişli olması ilin bütün fəslərində bura turistlərin gəlməsinə şərait yaradır. Burada nəqliyyat şəbəkəsinin inkişaf etməsi, xüsusilə də dəmiryol və avtomobil yollarının rahatlığı gəliş-gedişi də çox rahat edir. Paytaxtdan rayonadək olan məsafə 305 km təşkil edir.

Şəkidə istirahət, dərketmə istiqamətində olan turizm ixtisaslaşması əsas üstünlük təşkil edir. Burada turizm-rekreasiya fəaliyyətinin inkişafına Şəkinin yerləşdiyi ərazi, təbiətinin zənginlikləri, əmək ehtiyatları, turistik müəssisələrin rahatlığı, iqlimi, iqtisadiyyatı, infrastrukturun təsiri və s. böyük təsir göstərir. Azərbaycanın bu destinasiya zonasında rekreasiya zonası kimi Marxal istirahət zonasının adını çəkmək olar. Bu gözəl məkan meşəli dağlar qoynunda, meşəlikdə, Şəkinin yuxarı hissəsində yerləşir. Dövlətin bu sahədə daimi dəstək göstərməsi, eləcə də iş adamlarının Şəki

şəhərində turizmin inkişaf etdirilməsi üçün qoyduqları investisiyalar rayonda mehmanxana, həmçinin mehmanxana tipli yeni turistik müəssisələrin, obyektlərin tikilib istismara buraxılmasında böyük imkanlar yaradır. 2015-ci ildən bəri “Marxal” adlı istirahət zonasında hazırda yenidənqurma və bərpa işləri həyata keçirilir. Zonanın ən yüksək hissəsində yerləşən “Xan yaylağı”na yeni yollar çəkilir. Xüsusilə də yayın çox sərin keçməsi ilə seçilən bu istirahət zonasına hər il çoxlu sayda turistlər istirahət məqsədilə gəlir. Bu istirahət kompleksinə 7-mərtəbəli otel, kafe, SPA, restoran, iki ticarət və əyləncə mərkəzi və s. daxildir. Digər istirahət zonaları arasında Şəki Olimpik Otel, Şəki Saray, Karvansaray, Şəki Palace, İssam hotel, Cənnət Bağı, Motel service və s. kimi mehmanxanaların və eləcə də mehmanxana tipli obyektlərin qapıları qonaqlar üçün hər zaman açıqdır. Otellərin xüsusi xidmətləri, qayğıkeş, xoş rəftarları, turistlərin buraya gəlməsinə kömək edən əsas amillərdəndir. Təbii ki, bu da kadr hazırlığının yüksək səviyyədə olmasını tələb edir.

Cədvəl 1.3

Şəkidə yerləşdirmə müəssisələri

	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin sayı, vahid	15	14	16	16	17	16
Nömrələrin sayı, vahid	269	275	306	306	320	320
Birdəfəlik tutum, yer	576	689	760	760	785	808
Yerləşdirilmiş şəxslərin sayı, nəfər	6319	8200	9655	12293	12826	9265
Gecələmələrin sayı, adam-gecə	7471	10142	11786	14612	15293	10883

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Şəki şəhərində yerləşən Yuxarı Karvansaray adlı otel buraya istirahətə gələn yerli və xarici turistlər üçün çox gözəl imkanlar verir. Öz qədim memarlıq üslubunun qorunması ilə turistləri valeh etməklə, çox sayda otaqdan ibarət olan iki mərtəbəli “Şəki-Karvansara” otelinin mənzərəsi burada dincələn turistlərə rahatlıq verir.

Şəkidə 2010-2016-cı illər üzrə turizm yerləşdirmə müəssisələri ilə bağlı cədvəl 1.3-də ətraflı məlumat verilmişdir. Verilən məlumatlar əsasında cədvəldən də görüldüyü kimi, rayonda kifayət qədər mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələr var, gələn qonaqların burada gecələməsi üçün hər cür şərait yaradılır. Şəkidə yerləşən mehmanxana və digər yerləşdirmə müəssisələri ilə yanaşı burada bəzi evlərdə otaqlar da həmçinin kirayə verilir.

Bundan əlavə, Şəkidə əyləncə turizminin geniş inkişaf etməsi həm Azərbaycanda turizmin ümumi inkişafına, xaricdə ölkənin tanınmasına, eləcə də mədəni irsin, mədəniyyətin, tariximizin təbliğində böyük rol oynayır. Bütün bunları nəzərə alaraq keçirilən festivallar, beynəlxalq səviyyəli tədbirlərin, sərgilərin və s. adını çəkmək olar. Bu tədbirlərdən biri də rayonda keçirilən “Nağara-2015” adlı Beynəlxalq Zərb Alətləri üzrə keçirilən Festivaldır. Bu təbirdə Türkiyə, Azərbaycan, İran və Özbəkistan kimi bir sıra ölkələrin ifaçıları iştirak etmişdir. Bununla yanaşı, “TÜRKSÖY” mədəniyyət nazirləri üzrə Daimi Şuranın digər bir iclasında- 33-cü yığıncağının sonunda Azərbaycanın Şəki rayonunun 2016-cı il ərzində türk dünyası üzrə mədəniyyət paytaxtı elan edilməsi ilə əlaqədar təklifi Şuraya üzv olan digər dövlətlər tərəfindən vahid şəkildə müsbət dəyərləndirilmiş və Şəki həmin il “Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilmişdir [21, s.204].

Şəki destinasiyası özünəməxsus mətbəxi ilə nəinki Azərbaycanda, bütün dünyada tanınır. Hazırda bölgənin mehmanxana və otel müəssisələrində, eləcə də restoranlarda Şəkinin milli mətbəxi də qonaqların xidmətinə verilir. Regionun məşhur şirniyyatı Şəki halvası, milli yeməyi piti kimi təamlar alternativ turizm növü kimi Şəki turizminə müsbət təsir göstərir. Piti yeməyinin hazırlanması üçün istifadə edilən küpə qablar,

ipəkdən hazırlanmış xüsusilə Şəkiyə məxsus olan kəlağayılar bura ziyarətə gələn turistlər üçün satış məqsədilə sərgilənir. Bu növ məhsulların satılması gəlirlə bərabər Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin bütün dünyada tanınmasında böyük rol oynayır. Şəkini həmçinin Bolqarıstanın Qabrovo şəhəri ilə qardaş hesab edirlər. Şəki şəhərinin sakinləri, lətifə danışmaları və xüsusi yumor hisləri ilə daha səmimi görünür və bu cəhətdən onların çox oxşarlıqları vardır. Azərbaycanın bu destinasiya rayonu yerli əhalisinin yumor hissi, məzəli lətifələri ilə digər bölgə və rayonlardan xeyli fərqlənir. Məhz buna görə də Şəkinin yerli əhali arasında “Şəki” dedikdə ilk növbədə ağıla gələn bölgənin özünəməxsus şivəsi, danışığı və eləcə də məzəli lətifələridir.

Bölgədə həmçinin digər turizm növləri atçılıq, dağ və ovçuluq turizminin inkişafı üçün yeni layihələr hazırlanmaqda və inkişaf etdirilməkdədir. Atçılıq turizmini-ümumiyyətlə at belində səyahət, səyahətlə yanaşı əylənmək insan sağlamlığı üçün olduqca faydalıdır. Atçılıq turizmi Azərbaycanda, bəlkə də ən çox Şəkiddə inkişaf etmişdir. Belə ki, Şəkinin Daşüz kəndində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tərkibində Respublika üzrə Atçılıq Turizm Mərkəzi yerləşir. Burada müəyyən sayda cinsi-ərəb qaçağanları, Almanıyanın trakenen cins atları və s. olmaqla cəmi 45 baş at əhliləşdirilir. Bu baxımdan digər bölgələrdən Şəkiyə at sürmək üçün çoxlu sayda insan gəlir. Adı qeyd edilən mərkəzdə ildə iki dəfə, yəni dekabr və may aylarında Azərbaycanın milli yarış hesab edilən “Çovqan” oyunu (Avropa polosunun ən qədim analoqlarından biri) ilə bağlı yarışlar keçirilir və ölkənin təxminən 16 rayonundan gələn komandalar bu yarışda bir yerə yığılır. Həmçinin “Sür-papaq” (oyunda əsas məqsəd papağın səbətə atılmasıdır), “Papaq oyunu” (oyunda əsas məqsəd rəqibin başında olan papağı saldırmaqdır) və s. kimi oyunlarla bağlı milli yarışlar keçirilir. Bu rayonda turistlər nəinki sadəcə bu oyunları izləyə bilərlər, həmçinin oyunlarda iştirak etmək imkanı da qazanırlar, bunun üçün onlar əvvəlcədən at sürmək məqsədilə təcrübəli məşqçi tərəfindən təlimlər keçirlər. Burada istirahət edənlərin əylənməsi və böyük həzz alması məqsədilə atçılıq turizm mərkəzi Şəki rayonunun müxtəlif ərazilərinə bir neçə

(demək olar ki, yeddidən artıq) bir neçə günlük marşrutlər təşkil edir ki, bura gələn turistlər bu gözəl qədim və cəlbedici diyarın yaşıl təbiəti ilə və bir neçə əsrə malik olan tarixi baxımdan görməli yerləri ilə tanış olsunlar. Təlimçilərin müşayiət etməsi ilə qonaqlar at belində bölgənin gəzməli-görməli yerlərinə baş çəkir, Gələrsən-Görərsən qalalarına qədim Alban məbədi, o cümlədən digər abidə və məbədləri gəzirlər [web 1].

1.3. Şəki turizminin inkişafını şərtləndirən amillər

Son illərdə regionların inkişafına nail olmaq üçün qeyri-neft sektorunun, xidmət və digər infrastruktur obyektlərinin təsis edilməsi, eləcə də turizmin sürətlə inkişaf etdirilməsi istiqamətində işlər görülür. Ümumiyyətlə, ölkənin diversifikasiyası, regionların sürətlə inkişaf etməsi üçün məhz turizm sahəsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Turizm sahəsinin sürətlə inkişaf etdirilməsi respublikada qeyri-neft sektoru üzrə prioritet istiqamətlərdən biri hesab olunur. Respublikanın demək olar ki, bütün regionlarında daxili və xarici turizmin və əhalinin asudə vaxtlarında, eləcə də digər vaxtlarda istirahətinin təşkil edilməsi üçün hər cür şərait var. Təbii gözəlliklər, coğrafi mövqe, iqlim şəraiti və s. bura çoxlu turist cəlb etməyə imkan verir. Yalnız paytaxtda deyil, o cümlədən, ölkənin bir çox bölgələrində bu istiqamətdə tədbirlər həyata keçirilir, qanunlar, fərmanlar qəbul edilir. Bütün bunlar isə dövlətin turizm sahəsinə necə dəstək olduğunun sübutudur.

Azərbaycanın ən qədim regionlarından, mədəni mərkəzlərindən biri olan Şəki qədim zamanlardan bəri Respublikanın önəmli turizm mərkəzlərindən biri olmuşdur. Öz tarixiliyi, qədimliyi ilə seçilən Şəkiddə tarixi, mədəni, atçılıq və s. turizm növləri geniş yayılmışdır. Şəki digər regionlar içərisində bəlkə də, yeganə şəhərdir ki, öz tarixiliyini hələ də qoruyub saxlamağa davam edir. Şəkiddə turizmin daha da inkişaf etdirilməsi, bura daha çox turist cəlb edilməsi üçün bir sıra tədbirlər görülür. Məhz bu məqsədlə, turizm sahəsi üzrə bir sıra qanunlar, sərəncamlar qəbul edilmişdir. Şəkiddə yenidənqurma

layihələri yerinə yetirilir, tarixiliyin qorunub saxlanması üçün abadlıq, təmir işləri aparılır. “Şəki xanlarının evi” mədəni-irsi abidəsi, “Aşağı Karvansaray” turizm müəssisəsi rekonstruksiya edilmiş, eyni zamanda ən son standartlara uyğun olan “Şəki Saray”, “Yaffle Inn” və “Sheki Palace” mehmanxana yaxud mehmanxana tipli müəssisələri, “Şəki Park” əyləncə və istirahət mərkəzi, “Marxal” adlı Müalicə-İstirahət Kompleksi tikilərək, bir sıra ticarət və iaşə üzrə turizm müəssisələri istismara buraxılmış, irimiqyaslı abadlıq-bərpa və təmir işləri həyata keçirilmişdir. Şəki şəhərində davamlı şəkildə keçirilən beynəlxalq səviyyəli “İpək Yolu” adlı festival, eləcə də teatrlar, şirniyyat üzrə keçirilən mərasimlər, zərb alətləri kimi festivallar millətimizin mədəni irsi və tarixinin mühafizə edilərək qorunmasında və indiyədək saxlanmasında və eləcə də təbliğ edilməsində, eyni zamanda, rayonun turizm imkanlarının daha da artırılmasında və bu bölgənin beynəlxalq səviyyədə daha çox tanınmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Öz tarixiliyi, mədəni-irsi abidələri ilə şimal-qərb regionunun digər bölgələrindən fərqlənən Şəki şəhəri tarixə nəzər saldıqda bir zamanlar Qafqaz Albaniyasının əsas mərkəzi hesab olunur. Şəkiddə olan tarixi abidələrin çoxluğu və eyni zamanda bu cür abidələrin dünyada mədəni irsə daxil olduğunu, dünya mədəni irsində xüsusi yerə sahib olduğunu diqqətə alsaq, Azərbaycan Nazirlər Sovetinin 24 noyabr 1967-ci il tarixində qəbul etdiyi qərarla Şəkinin “Yuxarıbaş” adlı hissəsi ümumilikdə Tarixi-memarlıq Qoruğu elan olunmuşdur. Adı qeyd edilən bu qoruq və Şəkinin nadir incisi, eləcə də dünya əhəmiyyətli hesab edilən Şəki xan sarayı daşınmaz tarixi və mədəni abidələrin qeyd edildiyi siyahıya daxil olunmuşdur. Bu qoruğun digər əsas əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Şəhidlər Xiyabanı və 1941-1945-ci illəri əhatə edən İkinci Dünya Müharibəsi zamanı şəhid olmuş şəkililərin xatirəsinə inşa edilmiş abidələri görmək istəyənlər məhz bu qoruğa gəlirlər.

Şəki ərazisində mühüm rola malik maddi, tarixi və mədəni abidələrlə yanaşı eyni zamanda müdafiə məqsədilə inşa edilmiş tikililərin hələ də qalması bu rayonun olduqca

ciddi strateji əhəmiyyətə, unudulmaz və qədim tarixə, dərin tikinti təcrübəsinə sahib olduğunu bir daha sübut edir. İnşa edilmiş bu cür abidələrdən biri də Nuxa (Şəkinin keçmiş adı) qalasıdır. Şəkinin şimal-şərq tərəfində, dənizdən hündürlükdə, gözəl bir ərazidə yerləşir. Burada divarların xarici hissədən ümumi uzunluğu 1300 m təşkil edir. Qeyd edilən ərazinin relyefi və müdafiə mühümlüyü diqqətə alınaraq bu qalanın cənub hissədən yüksəkliyinin 8 metr olmağına baxmayaraq, şimal tərəfə isə hündürlük təxminən 4 metrə enir. Divar qalınlığı 2,2 metr təşkil edir və bu isə onun möhtəşəmliyini və davamlılığını bir daha artırır. Qalanın cənub hissədən və şimal tərəfdən 2 ədəd tağlı darvazası, 1000-dən çox mazğalları və vardır. Qeyd edilən qalanın tarixiliyinin qorunub saxlanması üçün Respublika Prezidenti Cənab İlham Əliyev “Şəki rayonunun tarixi hissəsinin mühafizə olunması barədə” Sərəncama qol çəkmişdir. Bu sərəncama əsasən, “Yuxarı Baş” adlı Dövlət memarlıq və tarix qoruğunun planı üzrə konfigurasiyasını, küçə görünüşünü məhv edən, memarlıq üslubuna və dəyərlərə xələl yetirən tikililərin ümumi strukturlaşdırılması, kommunikasiya və mühəndis xətlərinin təmir edilərək yenidən bərpası, tarixi və mədəni-irsi abidələrin rekonstruksiyası və rekonstruksiyası və yaxud konservasiyası, köhnəlmiş yolların yenidən inşası kimi işlərin görülməsi planlaşdırılır.

Respublika Prezidenti həmçinin Şəkinin hazırda mövcud olan turizm potensialından maksimum istifadə imkanlarının artırılması üçün Qərar qəbul etmişdir. Həmin qərara görə, Şəkinin Kiş kəndində yerləşən “Kiş alban məbədinə” gedən dairəvi şəkilli avtomobil yolunun inşası və eləcə də yolboyu bütün ərazinin abadlaşdırılması məqsədilə Respublika üzrə 2017-ci ili əhatə edən dövlət büdcəsində planlaşdırılan Azərbaycan Respublikası Prezidentinə aid ehtiyat fonddan Şəki şəhərinin İcra Hakimiyyəti Orqanı üçün təxminən 1 milyon məbləğində vəsait ayrılması düşünülür.

Ümumilikdə Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı ilə əlaqədar Prezident İlham Əliyev bir neçə fərmanlar vermişdir. Məsələn, 2015-ci ildə “Marxal” istirahət zonasında yenidənqurma və bərpa işləri aparılmışdır. Zonanın yüksəkliyində yerləşən

“Xan yaylağı”na yeni yollar çəkilmişdir. Aparılan abadlıq və yenidənqurma işləri nəticəsində ilbəl, ən əsası isə yayda Marxal istirahət zonasına gələn turistlərin sayı artmışdır. Bu istirahət kompleksinə 7-mərtəbəli otel, iki ticarət və əyləncə mərkəzi, restoran, SPA mərkəzi, kafe və s. daxildir [21, s.203]

Prezident İham Əliyevin “Şəki rayonunun sosial və həmçinin iqtisadi inkişafının daha da sürətləndirilməsi ilə bağlı nəzərdə tutulmuş əlavə plan və tədbirlərə dair” 12 sentyabr 2011-ci ildə verdiyi sərəncam üzrə, şəhərdə tikilmiş qədim və ictimai binalar, qalalar, karvansaralar, məbədlər, qalalar, məscidlər, dünya əhəmiyyətli hesab olunan və Şəkinin nadir incisi olaraq bilinən memarlıq abidəsi Şəki Xan Sarayı və həmçinin Şəkixanovların evi adlı xüsusi memarlıq və mədəni irsi əhəmiyyəti olan minlərlə abidələr üzrə abadlıq-quruculuq işləri həyata keçirilmişdir. Şəkiddə tarixi və memarlıq incilərinin təmir və yenidənqurma işləri ilə əlaqədar Turizm Nazirliyi iri miqyaslı Tədbirlər Planı işləyib hazırlamışdır. Planda Şəkinin tarixi və memarlıq abidələrinin qorunub saxlanması, qədim və tarixi küçələrinin əvvəlki öz görünüşünün mühafizə edilməsi, abidələrin bərpası və eləcə də konservasiyası, ümumi görünüşü pozan, görünüşə mənfi təsir göstərən yeni binalarda mövcud olan xətalara aradan qaldırılması öz əksini tapıb. Eyni zamanda Şəkiddə daşınmaz hesab edilən tarixi, o cümlədən mədəniyyət abidələrinin mühafizə zonalarının müəyyən edilməsi, elektron məlumat üzrə baza və reyestrin təşkil olunması, eləcə də pasportların işləyib hazırlanması planlaşdırılmışdır. Bu da xüsusi olaraq qeyd edilməlidir ki, Tədbirlər Planında rayonda mövcud olan tarixi və mədəniyyət qoruqlarına xüsusi yer verilmişdir. Qoruqlara və o cümlədən xüsusi əhəmiyyətli hesab olunan abidələr üçün yolların bərpası, rekonstruksiyası, yol nişanlarının təşkil edilməsi də bu tədbirlərə daxildir. Abidələr üzrə təmir, rekonstruksiya işlərindən danışdıqda isə, Şəkiddəki “Yuxarı Baş” adlı Tarix-Memarlıq Qoruğunda mövcud olan, ümumi uzunluğu təxminən 1300 metr təşkil edən qala divarlarının rekonstruksiyası və bərpa işləri, Yeraltı, Dərə və Ağvanlar, hamamların, Gödək minarəsinin rekonstruksiyası, Gileyli adlanan minarənin

konservasiyası, Kiş kəndində yerləşən «Gələrsən-görərsən» qalasının, eləcə də Bideyiz kəndində mövcud olan məbədin, Baş Kəldək kəndindəki Gavur qalasının bərpa və konservasiyası, Şəkixanovlar Evinin əsaslı şəkildə təmir və rekonstruksiyası, Qurçana çayının üstündə çiy kərpicdən inşa edilmiş, XVIII-XIX əsrlərə məxsus olan qoşa tağlı körpünün bərpa və təmiri də qeyd edilən sənəddə yer almışdır.

Tədbirlər Planında həmçinin Şəki rayonunun zəngin irsinin təbliğ edilməsi üzrə təkliflər də verilmişdir. Bu baxımdan Şəkinin tarixi, o cümlədən mədəniyyət abidələrini təbliğ və təşviq etmək məqsədilə konfrans və yaxud seminarların keçirilməsi, ənənəvi bayramlar, eləcə də turizm mövsümündə Azərbaycan musiqisinə, mədəniyyətimizə, folkloruna və s. həsr edilmiş festivalların təşkil olunması da həmçinin bu planda öz əksini tapmışdır. Şəki abidələri ilə bağlı reklam çarxlarının və o cümlədən də elmi cəhətdən məşhur filmlərin çəkilişi, fərqli dillərdə ədəbiyyatın nəşr edilməsi və ya xarici ölkələrdə yayılması planlaşdırılmışdır. Bununla yanaşı, nadir memarlıq incisi hesab edilən “Xan sarayı”nın 2012-ci ildə 250 illiyinin yüksək səviyyədə qeyd olunması da bu sənəddə qeyd edilmişdir.

Yaxın gələcəkdə Şəki rayonunda yerləşən «Yuxarı Baş» Dövlət və Tarixi-Memarlıq Qoruğunda XVIII əsr və həmçinin XX əsrin ilk illərində tikilmiş bəy evlərinin rekonstruksiyası, eyni zamanda bu evlərin mövcud olduğu küçələrin fərş örtüyünün səliqəyə salınması məqsədəuyğun hesab olunur. Şəhərin mərkəzi küçələrindəki çoxmənzilli və ictimai yaşayış obyektlərinin fasad və dam örtüklərinin milli arxitekturamızın şərt və tələblərinə uyğunlaşdırılması təklifi də irəli sürülmüşdür. XIX əsrə məxsus «Ağvanlar hamamı» ölkədə ölkə əhəmiyyətli tarixi və mədəniyyət abidəsi hesab olunur. Ümumi sahəsi təxminən 180 kvadratmetrdir və təxminən 15 ilə yaxındır ki, istifadə edilməyən abidənin bərpa və rekonstruksiya zəruriyyəti var.

Bununla yanaşı, «Yuxarı Baş» Tarixi və Memarlıq Qoruğunda mövcud olan, ümumi uzunluğu isə təxminən 1300 metr təşkil edən Narıncqala qala divarlarının rekonstruksiya və bərpası mühüm əhəmiyyətli hesab olunur. XVIII əsrə məxsus olan

Narınqala divarları zonasında dünya əhəmiyyətli hesab edilən tarixi və mədəniyyət abidəsi «Xan sarayı», Xalq Tətbiqi Sənəti Muzeyi, R.Əfəndiyev adına Tarixi və Diyarşünaslıq Muzeyi, şəbəkə emalatxanası, Rəsm Qalereyası və digər bina və tikili obyektləri mövcuddur. Narınqala divarları yerləşən hissəsində drenaj sistemi mövcud olmadığına görə hərdən baş verən leysan yağışları qala divarlarının aşınmasına, bəzən də uçaraq dağılmasına səbəb olur. Son zamanlarda mövcud olan bu proses demək olar ki, artıq intensiv xarakter halını alıb. Keçən ilin yaz və yayında baş verən güclü leysan yağışları bu sahəyə ciddi şəkildə ziyan yetirmişdir. Nəticə etibarilə Qala divarlarının fərqli hissələrində, ələlxüsus da cənub-qərbində ümumi uzunluğu təxminən 740 metr təşkil edən divarlar bəzi yerlərdə demək olar ki, tamamilə, digər bəzi yerlərdə isə müəyyən şəkildə uçmuş və bərhad vəziyyətə qalmışdır. Bu mənada Narınqala divarları sahəsində sel sularından qorunmaq üçün drenaj sisteminin təşkil edilməsi olduqca zəruri bir məsələdir. XVIII əsrə məxsus tarixi və mədəniyyət abidəsi olan Giləhli minarəsinin də rekonstruksiya və bərpa zəruriyyəti var. Qeyd edilən bu tədbirlərin yerinə yetirilməsi məqsədilə ölkədə dövlət büdcəsindən təxminən 2 milyon pul vəsaiti ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Yerinə yetirilmiş belə tədbirlər, əlbəttə ki, Şəki turizminin daha sürətli inkişafına olduqca müsbət təsir edəcəkdir.

Şəki şəhəri yalnız tarixi və ya qədimliyi ilə deyil, eləcə də öz mədəniyyəti ilə də digər yerlərdən fərqlənir. Rayonda ilin müxtəlif vaxtlarında çoxlu sayda festivallar, tədbir və mərasimlər təşkil edilir. Dünyanın fərqli yerlərindən olduqca çox sayda musiqiçilər, ifaçılar və s. bu mərasim, tədbir və festivallarda iştirak etmək üçün gəlirlər. Bura gələn qonaqlar tədbir və festivallarda iştirak etməklə yanaşı, həmçinin Şəkdə mövcud olan gəzməli-görməli məkanlara baş çəkir, rayonlar, onun tarixi ilə daha yaxından tanış olurlar. Şəkiyə məxsus Şəki halvası, Şəki paxlavası, pitisi və s. kimi şirniyyat və yeməklərdən yeyərək, Şəki mətbəxinin Azərbaycan mətbəxində, eləcə də dünyada necə xüsusi əhəmiyyətə malik olmasının şahidi olurlar. Şəki pitisini daha çox

sevən və onu sevinərək dadan almanlar və yaponlar rayonun bu təamını “qeyri-adi” yemək hesab edirlər.

2016-cı il zamanı “Türk dünyasında mədəni paytaxt hesab edilən - Şəki 2016” çərçivəsində baş tutan tədbirin açılış günü Şəki Yay Teatrı adlı məkanın böyük zalında TÜRKSÖY mərkəzinin xalq, eləcə də çalğı alətləri üzrə təşkil edilmiş ansamblın iştirakı ilə konsert proqramı təqdim edilmişdir. Bir sıra ölkələrdən, o cümlədən Moldova, Türkiyə, Azərbaycan, Tatarıstan, Monqolustan, Qırğızıstan, Qazaxıstan kimi ölkələrdən bura gələn ifaçıların və musiqiçilərin birgə layihəsi kimi təşkil edilmiş bu konsertə müxtəlif ölkələrin musiqisi də həmçinin nəzərdə tutulmuşdur [22, s.205].

Festivalın ikinci günü isə tam şəkildə Türkiyəli heyətdən ibarət musiqiçi heyətin ifa və çıxışlarına həsr olunmuşdur. Şəki Xan Sarayında reallaşdırılan konsert zamanı İstanbullu “Şimdi” adlı musiqiçi ansambl (bədi rəhbərin adı – Şirin Pancaroğlu), İstanbul Bələdiyyəsinin Türk xalq musiqi və həmçinin rəqs ansamblının böyük çərçivəli konsert proqramı isə Şəki Yay Teatrında təqdim olunmuşdur. Bu musiqi proqramında xeyli sayda xarici ölkələrdən gələn qonaqlar iştirak etmişdir. Həmçinin, Mərasimin konsert proqramına uyğun olaraq Yaponiyanın “Vas-Liqa” və həmçinin İran İslam Respublikasına məxsus “Təbriz” adlı musiqiçi heyətinin də çıxışları daxil edilmişdir.

Şəki turizminin daha sürətlə inkişaf etdirilməsi məqsədilə verilən qərarlar, sərəncamlar əsasında həyata keçirilən işlər nəticəsində rayonun turizmi ildən-ilə daha çox inkişaf edir və bu zona dünyanın fərqli yerlərindən turistlərin diqqətini çəkir. Artıq bu gün Şəkiddə turistlərin istifadə etməsi üçün verilən xeyli sayda istirahət və əyləncə mərkəzləri, mehmanxana, otellər inşa edilmişdir. Rayonda ümumilikdə təxminən 14-dən çox əyləncə və istirahət mərkəzi, otel, mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisə var. Otel, mehmanxanalarla müqayisə edildikdə şəxsi evlər nisbətən daha ucuz qiymətə turistlərin və eləcə də gələn qonaqların istifadəsinə təqdim edilir.

Təbii ki, ölkə başçısı Cənab İlham Əliyevinin verdiyi düzgün qərarlar nəticəsində gündən-günə Şəki turizmi daha da inkişaf edir, aparılan abadlıq, bərpa və quruculuq işləri bu şəhərin gözəlliyini və tarixiliyini qoruyub saxlayır.

II FƏSİL. ŞƏKİ DESTİNASİYASINDA TURİZMİN İNKİŞAFININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. Şəkidə turizmin inkişaf istiqamətləri

Son illərdə Azərbaycanda qeyri-neft sektorlarından biri olan turizm sahəsi sürətlə inkişaf etməkdədir. Dövlətin qeyri-neft sektoruna, xüsusilə də turizm sahəsinə daha çox diqqət ayırması, turizm infrastrukturunun gücləndirilməsi, bu sahə üçün ayrılan investisiyalar, həyata keçirilmiş yenidənqurma və abadlıq işləri turizmi daha da inkişaf etdirir. Ümumiyyətlə Azərbaycan Respublikası turizmin inkişafı üçün böyük potensiala sahibdir. Xüsusilə regionlarda turizmin daha çox inkişaf etdirilməsi ilə sahibkarlığı artıraraq turizm sahəsindən daha çox gəlir əldə etmək mümkündür. Əgər dünya ölkələri ilə Azərbaycanı müqayisə etsək, görərik ki, bura daha az sayda turist gəlir. 2016-cı ildə Azərbaycana qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin sayı aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir:

Cədvəl 2.1

Qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlər

	2016
Ölkə üzrə Qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin sayı, nəfər	53 999
o cümlədən:	
qəbul edilmiş	8 949
göndərilmiş	45 050
Qəbul edilmiş və göndərilmiş tur-günlərin sayı, adam-gün	349 496
o cümlədən:	
qəbul edilmiş	33 054
göndərilmiş	316 442

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Ölkəyə gələn turist sayını artırmaq məqsədilə son illərdə bu sahədə önəmli işlər yerinə yetirilmişdir. Yeni otellər istifadəyə verilmiş, nəqliyyat infrastrukturu daha da təkmilləşdirilmiş, yeni yollar salınmış, gələn turistlərin qarşılınması, yerləşdirilməsi üçün kadr hazırlığı artırılmışdır.

Ümumiyyətlə, turizmin inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli təbii şərait daha çox regionlarda cəmlənmişdir, regionlarda əmək ehtiyatının çox olması sosial-iqtisadi inkişaf çərçivəsində bu xidmət sferasının nisbətən üstünlük təşkil etməsi turizmdə nəticə etibarlı ilə kiçik sahibkarlığın təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq imkanlarının artırılması üçün əhəmiyyətli işlər görülür. Bölgələrdə müasir standartlara cavab verən otel komplekslərinin tikilməsi, fərqli istirahət mərkəzlərinin yaradılması ilə yanaşı, Azərbaycanda hər bir regionun özünəməxsus təbii gözəllikləri turizmin əsas inkişaf istiqamətlərini təşkil edir.

Ölkəyə gələn turistlərin çoxu Azərbaycanın tarixi, musiqisi, incəsənəti, adət-ənənəsi ilə təiş olmağa gəlirlər. Öz tarixiliyi, qədimdən iri ticarət mərkəzi olması ilə seçilən Şəki şəhəri bu baxımdan böyük bir üstünlüyə malikdir. Digər regionlarla müqayisə edildiyi zaman, bəlkə də ən qədim ticarət və sənətkarlıq mərkəzi olan Şəkiddə həmçinin təbiətin öz təbii gözəlliyi- rayonun dağlar qoynunda, iqlimi sərin bir mühitdə yerləşməsi də turistləri cəlb etməkdə mühüm rol oynayır.

Şəkiddə əvvəlki illərlə müqayisədə, son illər turizm fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin sayı artmaqdadır. Şəkinin turizm potensialının yüksək olması bu regionda yeni-yeni turizm obyektlərinin yaradılmasını zəruri edir.

Son illərdə regionlarda turizm fəaliyyətinin inkişaf etməsi, ölkə daxilinə gələn turistlərin sayının artması nəticəsində bu sahədən əldə edilən gəlirlər də artmışdır. Bunu aşağıda göstərilən cədvəldə də aydın görmək mümkündür. Cədvəldə Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə 2012-2016-cı illəri əhatə edən göstəricilər verilmişdir.

**İqtisadi rayonlar üzrə mehmanxana və mehmanxana tipli
müəssisələrin gəlirləri (min manat)**

İqtisadi rayonlar	2012	2013	2014	2015	2016
Ölkə üzrə - c ə m i	153980,9	171255,9	181 047,3	183 055,1	240 112,7
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	117394,1	2370,2	2 556,7	2 634,1	11 291,7
o cümlədən:					
Balakən rayonu	119,9	174,5	185,6	344,4	130,1
Zaqatala rayonu	278,9	286,6	253,4	212,8	233,9
Qax rayonu	375,1	420,6	425,2	569,2	552,9
Şəki rayonu	706,3	685,5	1 095,9	1 068,9	715,8
Oğuz rayonu	86,6	53,0	27,7	56,0	70,7
Qəbələ rayonu	520,4	750,0	568,9	382,8	9 588,3

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən də göründüyü kimi, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna daxil olan bölgələr arasında Şəki rayonunun daxil olduğu iqtisadi rayonlar üzrə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin 2012-2016-cı illər üzrə əldə etdiyi gəlirlər göstərilmişdir. Bu rayonlar üzrə əldə edilən gəlirləri müqayisə etsək, 2012-ci ildə ən çox gəlir ələ edən mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələr Şəkidə (706,3 min manat), 2013-cü ildə Qəbələdə (750,0 min manat), 2014-cü il üzrə yenidən Şəkidə (1095,9 min manat), 2015-ci il üzrə Şəki (1068,9 min manat) və 2016-cı ildə isə yenidən Qəbələdə (9588,3 min manat) olduğunu görürük. 2012-2016-cı illər üzrə yalnız Şəki üzrə müqayisə apardığımız zaman görürük ki, 2014-cü ildə Şəkidə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin gəlirləri ən yüksək həddə, 2013-cü ildə isə ən aşağı həddə olmuşdur. 2014-cü il üzrə nəticə təxminən 1,5 dəfə çoxdur. Ümumiyyətlə isə, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna daxil olan rayonların müqayisəsi aparıldıqda, son ildə Şəkidə aparılan

yenidənqurma və abadlıq işləri, eləcə də yeni otellərin, mehmanxana tipli müəssisələrin tikilib istifadəyə verilməsi nəticəsində bu rayon digər rayonlarla müqayisədə daha çox gəlir əldə etmişdir. Şəkiddə həyata keçirilmiş bu abadlıq və yenidənqurma işlərinin nəticəsində, eləcə də yeni otellərin istifadəyə verilməsi nəticəsində gələn turistlərin sayının çoxalması ilə yanaşı bölgənin yerli əhalisi üçün yeni iş yeri imkanları açılmışdır. Aşağıdakı cədvəldə Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə işçilərin orta illik sayı göstərilmişdir.

Cədvəl 2.3

İqtisadi rayonlar üzrə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə işçilərin orta illik siyahı sayı

İqtisadi rayonlar	2012	2013	2014	2015	2016
Ölkə üzrə - c ə m i	7321	8259	9 009	8 364	9 838
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	408	434	445	368	1 091
o cümlədən:					
Balakən rayonu	54	51	48	21	21
Zaqatala rayonu	61	62	64	66	60
Qax rayonu	36	43	38	42	38
Şəki rayonu	166	183	197	177	115
Oğuz rayonu	22	23	22	25	22
Qəbələ rayonu	69	72	76	37	835

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən də görüldüyü kimi, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna daxil olan bölgələri müqayisə etsək, 2012-2016-cı illərdə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə çalışan işçilərin orta illik sayı hər bir il üzrə ən çox Şəkiddə müşahidə edilmişdir. Belə ki,

nümunə olaraq 2016-cı il üzrə verilən nəticələrə baxsaq, görürük ki, Şəkidə orta illik işçilərin sayı, ümumilikdə Şəki-Zaqatala regionuna daxil olan rayonlardakı orta işçi sayının 11 faizini təşkil edir. Digər rayonlarla müqayisədə, əlbəttə, bu, Şəki üçün yaxşı göstəricidir. Şəkinin bu üstünlüyə malik olmasının başlıca səbəbi, digər rayonlarla müqayisədə Şəkinin daha qədim, daha tarixi bir şəhər olması, burada daha çox mehmanxananın mövcud olması, öz mətbəxi ilə seçilməsi, təbii şəraiti və s. amillərdir. Yeni tikilən müəssisələr nəticəsində Şəkidə işsizlik azalır, əhalinin əmək qabiliyyəti çoxalır. Şəkidə fəaliyyət göstərən turizm obyektlərinə aşağıdakıları daxil etmək olar.

Cədvəl 2.4

Şəkidə fəaliyyət göstərən turizm obyektləri

Turizm obyektləri	Nömrələrin sayı
1. Şəki Olimpiya İdman Kompleksi	100
2. "Şəki-Saray" Otel	34
3. "Şəki" Otel	10
4. "Sahil" otel	10
5. "Panorama" otel	7
6. "Şəki-Karvansaray" mehmanxana kompleksi	37
7. "Məkan" motel	4
8. "Marxal" istirahət mərkəzi	11
9. "Narıncqala" istirahət mərkəzi	22
10. "Gələrsən-Görərsən" istirahət mərkəzi	12
11. "Cənnət bağı" istirahət mərkəzi	5
12. "Ümid" istirahət mərkəzi	3
13. "Şam bağı" istirahət mərkəzi	5

Ümumiyyətlə Şəkidə turizm hər istiqamət üzrə inkişaf etməkdədir. Buranın qədimliyi, tarixiliyinə, hətta küçə görünüşünə görə tarixi turizm, dini turizm, atçılıq turizmi, istirahət turizmi və s. kimi turizm növləri inkişaf etmişdir. Öz tarixiliyi ilə tanınan Şəkidə tarixi abidələrin mövcudluğu, şəhərin görünüşündə qədimliyin qorunub saxlanması onu Azərbaycanın digər regionlarından fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biridir.

Şəki şəhərinin qədimliyini nəzərə almaqla, tarixi-memarlıq abidələri çox olduğuna görə dövlət səviyyəsində bu abidələrin qorunub saxlanması istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirilir.

Azərbaycanda Nazirlər soveti 1967-ci il 24 noyabrda verdiyi qərarla Şəkinin “Yuxarıbaş” adlı tərəfini Tarixi və Memarlıq Qoruğu elan etmişdir. Qeyd edilən bu memarlıq qoruğu və Şəkidə ən məşhur tarixi abidə hesab olunan saray dünya əhəmiyyətli hesab olunan daşınmaz əmlak kimi tarix və mədəniyyət abidələrinin qeyd edildiyi siyahıda adı qeyd edilmişdir. Qeyd edilən qoruq həmçinin ölkənin milli sərvəti hesab edilən tətbiqi sənət, diyarşünaslıq, S.Rəhman və s. yazıçı və şairlərin ev muzeylərini və Dövlət Rəsm Qalereyasını da özündə əks etdirir [web 5].

Şəki şəhərində turizmin çoxistiqamətli inkişafı nəticəsində həmçinin yerli əhali üçün də yeni iş yeri imkanları yaranmışdır. Azərbaycan Dövlət Statistik Komitəsindən əldə edilmiş statistik göstəricilər də bunu bir daha təsdiq edir.

Cədvəl 2.5

Yeni iş yerləri

	2012	2013	2014	2015	2016
Açılmış iş yerlərinin sayı	1246	1656	2090	1569	2978
Daimi iş yerləri	1246	1656	2090	1167	2978

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Göründüyü kimi, ilbəl açılan yeni iş yerlərinin sayı armağa davam edir. Bu artımda təbii ki, turizm də xüsusi bir rola sahibdir.

Şəkinin dünyada tanınan digər əsas bir xüsusiyyəti isə burada ipəkçiliyin qədimdən bəri inkişaf etməsidir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda ipəkçilik sənəti qədim tarixə malik olmaqla 1500 illik tarixə malikdir. Şəkiddə də ipəkçilik qədim zamanlara söykənir. Bunu arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar edilmiş sübutlar da göstərir.

Orta əsrlərdə Şəki sadəcə Azərbaycanın deyil, həmçinin Orta Şərqdə ən irimiqyaslı ipək istehsalçısı və toxuculuq mərkəzlərindən biri hesab edilmişdi. İpəkçiliyin yüksək səviyyədə inkişaf etməsi Azərbaycanın bu qədim və tarixi şəhərini mövcud olan böyük karvan yollarına birləşdirmiş, yeni-yeni karvansaraların inşa edilməsinə, mövcud olanların bərpasına, şəhər həyatının daha dacanlanmasına səbəb olmuş, ticarətin və sənətkarlığın inkişafına müsbət təsirə malik olmuşdur. Şəkili sənətkarların xam ipəkdən istehsal etdikləri təmiz və incə parçalar, bəzəkli geyim, rəngarəng ipəkdən hazırlanan baş örtükləri xarici dövlətlərə ixrac edilmiş, rayon öz ipəyi ilə nəinki ölkədə, bütün dünyada məşhurlaşmışdı. 1931-ci il tarixində Şəki rayonunda keçmiş SSRİ-nin ən iri ipək sənayesi üzrə məşhur müəssisələrindən biri olan ipək kombinatı istismara buraxılmışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyev ikinci dəfə yenidən hakimiyyətə gəldikdən sonra ölkədə digər sferalar kimi, ipəkçilik sahəsinə olan münasibət də tamamilə dəyişmiş, ipək sənayesinin yenidən bərpa edilməsi üçün zəruri hesab edilən bütün işlər həyata keçirilmişdir. Prezidentimiz 2001-ci ildə Şəkiyə səfər edən zaman ipək müəssisəsinin iş prinsipi ilə də yaxından tanış olmuş və birbaşa verdiyi tapşırıq, sərəncam əsasında həmin il kombinatın iş prinsipinin bərpa edilməsinə yardım etmək

üçün dövlət büdcəsindən yüklü miqdarda dövlət vəsaiti ayrılmaqla burada olan sənaye obyektinə işə salınmışdır [7, s.256]

Adı qeyd edilən müəssisə 2005-ci il tarixində özəlləşdirildikdən sonra “Şəki-İpək” ASC-nin səhm payları üzrə investisiya yarışının qalibi elan edilən “Pərvanə” MMC rayonun ən böyük və eləcə də iri sənaye müəssisəsinin iş fəaliyyətini daha da artırmaq, o cümlədən ölkəmizdə ipək sənayesində əsas sənətkarlıq sahələrindən biri olan baramaçılığın inkişafını təmin etmək üçün xüsusi inkişaf proqramı yerinə yetirməyə başlamışdır. Müəssisəyə üçün böyük məbləğdə investisiya qoyulmuş, ipək üzrə istehsal sexləri ciddi formada yenidən qurularaq, istehsal prosesi zamanı yeni texnologiyalardan istifadə edilmiş, eyni zamanda sexlərdə müasir standartlara cavab verən avadanlıq və alətlər quraşdırılmış, işçilərin sosial müdafiəsini artırmaq məqsədilə əlavə tədbirlər planlaşdırılaraq yerinə yetirilmişdir.[web 1].

2.2. Şəki şəhərinin turizm imkanları

Turizmin inkişaf etməsi ölkə ərazisində istənilən bir digər sahəyə öz müsbət təsirini verir. Məsələn, respublikamızda turizm sektorunun inkişafı məşğulluğun artmasına və eləcə də rayonlarda sosial-iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərir. Belə ki, qeyd edilən sektorda davam edən inkişaf sadəcə respublikanın şəhərlərində deyil, o cümlədən kənd turizmi, ekoturizm, çimərlik və eləcə də dini turizm kimi bir sıra turizm növlərinin inkişaf etməsi ilə rayon və kəndlərdə də həmçinin məşğulluq imkanlarının təmin edilməsinə yüksək dərəcədə təkan verir [web 3]. Lakin bir məqam da xüsusilə qeyd edilməlidir ki, bir bölgənin turizm imkanları, əlverişli təbii-coğrafi mövqedə yerləşməsi, zəngin təbiətə malik olması həmin bölgənin mənsub olduğu ölkənin daxili turizm potensialının da güclü olmasına təkan verir. Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında güclü turizm potensialı ölkənin turizm imicinə də müsbət təsir edir. Məsələn, şimal bölgəsində mövcud olan şərait, məsələn, zəngin təbiət, iqlim şəraiti, istirahət, qastronomik, tarixi turizm, çimərlik turizmi kimi turizm növlərinin mövcud olması, bu bölgələrin qədimliyi

və tarixiliyi, eyni zamanda cənub regionlarda münbit torpaqların mövcudluğu, termal turizmin yüksək səviyyədə olması və s. Azərbaycanın turizm potensialını daha da gücləndirir. Məsələn, Xaçmaz rayonu məşhur olan çimərlik turizmi, Qəbələ rayonu öz istirahət və əyləncə obyektləri, yaşıl təbiəti, Naxçıvan bölgəsi ekoturizmin inkişafı, cənub bölgələrimizdən isə Masallının İsti suyu, Daşkəsəndə müalicəvi bulaqlar və bitkilərin olması ölkənin daxili turizm potensialının yüksək səviyyədə olduğunu göstərir.

Azərbaycanın ən gözəl guşələrindən biri olan Şəki şəhəri, bəlkə də, nadir hesab olunan memarlıq incilərini özündə əks etdirən əsas yerlərdən biridir. İnsanların 2 min 700 il bundan əvvəl bu ərazidə yaşamağa başlaması rayonun qədim bir tarixə malik olmasının əsas sübutudur. Şəkinin əsas turizm potensialını onun coğrafi mövqeyi göstərir. Belə ki, Böyük Qafqazın cənub hissəsində, Azərbaycanın şimal-qərbində, bütün dünyada məşhur olan Böyük İpək yolunun üzərində yerləşməsi bu rayonu digər rayonlardan fərqləndirən başlıca xüsusiyyət hesab olunur. Mövcud olan sənədlərə əsasən, Şəkinin bizim eramızdan əvvəl təxminən I minillikdə salınması ilə bağlı fərziyyələr mövcuddur. Mövcud olan xarici dillərdəki bir sıra yazılı mənbələrdə rayonun adı çəkilmişdir. Xristianlığın nisbətən geniş yayıldığı zamanlarda Şəkinin Qafqaz Albaniyasında əsas dini mərkəzlərindən biri olması ilə bağlı məlumatlar mövcuddur. Ərəb-xəzər müharibələri baş verən dövrlərdə (yəni VII-XIX əsrlər) Şəki döyüşlər zamanı baş vermiş hərbi toqquşmalar meydanı olmuşdur. Ərəb Xilafəti kimi güclü bir xilafətin zəiflədiyi zamanlarda isə bu ərazidə təsis edilmiş knyazlıq dövrün məşhur və güclü dövləti kimi bilinən Şirvanşahlar dövlətinin tərkibinə daxil edilmişdir. Şəki, eyni zamanda bütün Qafqazda əsas ipəkçilik mərkəzi kimi tanınmışdır. 1862-ci ildə qədim adı ilə Nuxa şəhərində (Şəkidə) təxminən altmış iki min iki yüz otuz doqquz pud ipək istehsal olunduğu qeyd edilir. 1861-ci ildə rayonda ilk ipək əyirici fabrik inşa edilmiş və istismara buraxılmışdır. Adı qeyd edilən zavod, həmin vaxtlarda bəlkə də, dünyada ən böyük fabriklərdən biri idi demək daha düzgün olar. Artıq 1862-ci ildən etibarən isə

Şəki İngiltərənin London şəhərində keçirilən beynəlxalq səviyyəli sərgidə özünün məşhur ipəyi ilə qızıl medalla təltif edilmişdir [3, s.101-102].

Şəkidə qədimdən bəri xüsusilə də hələ orta əsrlərdə ticarətin əsas həyata keçiriliyi rayon olmuşdur. Bunu XVIII əsrdə inşa edilmiş Aşağı Karvansara və Yuxarı Karvansara da sübut edir. Görünür ki, bura hələ qədimlərdən Şəkiyə ticarət məqsəilə gələnlərin qaldıqları yer olmuşdur. Şəkidə həmçinin xüsusi cəlbediciliyi olan mədəniyyət obyektləri çoxdur: Dekorativ və Tətbiqi Sənət Muzeyi, Rəsm Qalereyası, Sabit Rəhman adına Dram Teatrı bu cür obyektlərdəndir. Şəkinin özünəməxsus ənənələri və qədim sənət bilikləri, demək olar ki, keçmiş zamanlardan bu günə kimi rayonun yerli əhalisi tərəfindən davam etdirilməkdədir. “Kələğayı” adı ilə bilinən ipək baş örtükləri qədim zamanlardan bəri hətta Orta Asiya dövlətlərinə də ixrac olunmuş və həmin dövlətlərin yerli sənətkarları tərəfindən ipək üzərində müxtəlif bəzək naxışları tikmək məqsədilə istifadə edilmişdir. Şəkidə eyni zamanda Təkəlduz kimi tanınan tikmə sənəti yüksək dərəcədə inkişaf etmişdir. Bütün bu qeyd edilənlərlə yanaşı, Şəkidə papaqçılıq, musiqi alətlərinin hazırlanması və Xan Sarayında olduğu kimi Şəbəkə sənəti də davam etdirilir [3, s.101-102].

Şəkinin turizm potensialı olduqca böyükdür. Belə ki, ərazisində mövcud olan mədəni turizm potensialı, tarixi, dini, qastronomik, idman, ov turizmi Şəkinin əsas turizm potensialını əks etdirir. Şəkinin mədəni turizmində tarixi marşrut hesab edilən, o cümlədən bütün dünyada məşhur olan Böyük İpək yolu mühüm yer tutur. Hazırda Azərbaycanda turistlərə görə xüsusi əhəmiyyətli hesab edilən tarixi-mədəni turistik abidə və memarlıq incilərinin bərpası ilə bağlı işlər həyata keçirilməkdədir. Azərbaycanda turizm sənayesinin inkişaf etdirilməsinə dair Strateji Yol Xəritəsinə uyğun olaraq əsas üstünlük verilən məsələlərdən biri mədəni turizm imkanlarında mühüm əhəmiyyətli hesab edilən tarixi marşrutlar (Böyük İpək Yolu, tarixi döyüş yerləri və s.) mədəni turizmdə xüsusi rol oynadığı üçün Azərbaycan ərazisinin şimal, şimal-qərb və qərb hissələrində mövcud olan dərin tarixi-mədəni irsinin tanıtılması, eləcə də

yerli və regional səviyyədə mədəni turizm üzrə marşrutların təşkil edilməsi qarşıya məqsəd qoyulmuşdur ki, bu da təbii ki, öz növbəsində bölgəyə gələn turist axınının daha çox çoxluq təşkil etməsinə, qonşu ölkələrlə əməkdaşlığın yüksək səviyyəyə çatdırılması məqsədilə artırılmasına, həmçinin istər mərkəzdə, istərsə də rayonlarda turist gecələmələrində artımın daha da çoxalmasına imkan yaradacaqdır [web 2].

Şəki rayonu Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi bölgəsinə daxil olan əsas rayonlardan biridir. Azərbaycanın bu iqtisadi-coğrafi rayonu Gürcüstan və Rusiya Federasiyası kimi ölkələrlə həmsərhəd ərazidə yerləşir. Regiona Balakən, Şəki, Qax, Zaqatala, Oğuz, Qəbələ rayonları daxildir. Mis, kükürd, qurğuşun kimi təbii ehtiyatların çox hissəsi də məhz bu ərazidə yığılmışdır [10, s.240-241].

Şəkinin turizm potensailində onun tarixi-mədəni abidələri xüsusi rola malikdir. Şəki Xan Sarayı, Yuxarı və Aşağı Karvansara, Alban Məbədi kimi tarixi və mədəni turizm obyektləri hesab edilən Şəki rayonu ən əsas elə özünün qədimliyi ilə turizm potensialının yaranmasına səbəb olmuşdur. Bununla belə, Şəkinin təbiəti, iqlimi də onun turizm potensialına müsbət təsir göstərir. Belə ki, dağlıq zonada yerləşməsi, zəngin flora və faunaya malik olması bunu sübut edən əsas amillərdəndir. Azərbaycanda turizm potensialı baxımından ov turizminin mövcud olması və olduqca da geniş yayılması özünü Şəkiddə də göstərir. Belə ki, Xüsusi icazə verilməsi əsasında Dağkeçisi və digər meşə heyvanları Quba, İsmayilli və Şəki rayonunun ərazilərindəki ovçuluq təsərrüfatlarında ovlana bilər. Bu, bir daha onu göstərir ki, Şəkiddə həmçinin ov turizm potensialı da mövcuddur.

Şəkiddə həmçinin mövcud olan turistik otel və müəssisələr buraya çoxlu turist cəlb edilməsində, turizm potensialının reallaşdırılmasında əsas rol oynayır. Məsələn, F Garden Hotel Şəki, Şəki Park Hotel, Şəki Saray Hotel, Şəki Karvansaray Hotel, 5 ulduzlu Şəki Palace Otel, Şəki İssaam Otel, Şəki Marxal Otel, Şəki FM Butik Otel və s. otelləri qeyd etmək olar ki, hər biri özünəməxsus xidməti, görünüşü, mətbəxi, əyləncəsi ilə gələn turistlərin xidmətindədir.

5 ulduzlu otel olan Şəki Palace Otel 2010-cu ildən etibarən qonaqların xidmətinə verilmişdir. Oteldə həmçinin spa xidməti göstərilir. Otel öz müştərilərinə pulsuz dayanacaq xidmətləri, pulsuz internet təmin edir. Otelin binası mərmər və daşla inşa olunmuşdur. Həmçinin oteldə həm 50 nəfərlik Şəbəkə restoranı, həm də Teras restoranı mövcuddur. Bu restoran ümumilikdə 400 nəfərlikdir.

Həmçinin Şəki Marxal Oteli əvəzolunmaz hesab edilməklə 5 ulduzlu otel kompleksidir. Şəkinin Kiş Kəndində yerləşir. Otelin mənzərəsi çox gözəldir. 2016-cı ildə istismara buraxılmış bu otel mehmanxana otaqları ilə yanaşı, qonaqların xidmətinə kotteclər də təklif edir. Otel həmçinin hava limanlarına yaxın məsafədə yerləşir, məsələn Qəbələ Hava Limanından 80 km, Bakı Beynəlxalq Hava Limanından 300 km, Şəki Dəmir yolu vağzalına isə 14 km məsafədədir

Şəkidə həmçinin qonaqlar üçün butik otel də fəaliyyət göstərir ki, bunlardan biri də Şəki FM Butik Oteldir. Şəhər mərkəzinə yaxınlıqda, Heydər Əliyev parkına yaxın məsafədə yerləşir.

Şəkidə qonaqlara xidmət göstərən otellərdə sadəcə avropa mətbəxi deyil, eləcə də milli mətbəx, xüsusilə də Şəkinin özünə məxsus mətbəxi təqdim edilir. Ümumiyyətlə Şəki öz dadlı təamları, pitisi, halvası və s. ilə dünyada öz yerini tapmışdır, gələn qonaqların xüsusi diqqətini çəkmişdir. Şəki öz gəzməli-görməli yerlərinə görə dünyada tanınır. Belə ki, məşhur “Make time to see the world” adlı səyahət bloqu dünyada az tanınan, lakin 2018-ci il ərzində səyahət edilməli olan 18 turizm istiqaməti arasında Şəkinin də adını qeyd etmişdir. Bu siyahıda dünyanın bir sıra məşhur yerləri ilə yanaşı, Şəkinin İpək Yolu üzərində yerləşməsi, Xan sarayı, Şəkinin füsunkar təbiəti də qeyd edilmişdir.

Şəkidə müxtəlif məqsədlə fərqli vaxtlarda keçirilən təbir və festivallar da həmçinin həm Şəkini turizm potensialına, həm də ümumilikdə ölkənin turizm potensialına müsbət təsir göstərir. Şəkiyə gələn turistlər şəhər küçələrində gəzərkən ən çox buradakı binaların

qədimliyinə, küçələrin tarixiliyinə heyran qalır və daha çox tarixi-mədəni abidələr, muzeylərlə maraqlanırlar. [18, s.25-30].

Lakin bir mühüm məqam qeyd edilməlidir ki, bir ölkənin və yaxud bölgənin turistik məkanları nə qədər çox olursa olsun, normal nəqliyyat vasitələri ilə həmin bölgəyə getmək olursa və yaxud getmək daha çətindərsə, bu bölgə və yaxud ölkə elə də əhəmiyyətli turizm potensialına malik sayılmamalıdır. Bir destinasiyaya mümkün olduğu qədər qısa zaman ərzində və daha az xərclə çatmaq təbii ki, gedilən həmin destinasiyaya və yaxud turistik cəlbediciliyi çox olan bölgəyə tələbin artmasına imkan verir. Başqa cür desək, turistik cazibədarlıqları yüksək olan bir destinasiyaya çatma imkanları asan və az xərcli olarsa, təbii ki, bu bölgəyə olan tələbat da yüksək olacaqdır.

Quru, su, dəmiryolu, hava limanı və s. nəqliyyat vasitələri bir destinasiya nöqtəsinə getməkdə mühüm rol oynayır. Bu baxımdan, Şəki əlverişli nöqtədə yerləşir. Çünki Azərbaycanda turizm infrastrukturunu gücləndirmək, ölkənin daxili turizm potensialının dünyaya tanıtılması, eləcə də xarici turistlərin diqqətini bura çəkmək məqsədilə 2003-cü il tarixində Azərbaycanın Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi regionlar üzrə 7 ədəd turizm marşrutu müəyyən etmişdir. Bu marşrutlardan dördü, üçü isə əlavə nəzərdə tutulur. Başlıca hesab edilən turizm marşrutları arasında Bakı- Balakən adlı turizm marşrutunun da adı var ki, Şəki məhz adı qeyd edilən turizm marşrutuna daxildir. Belə ki, Şəkiyə həm də, dəmir yolu vasitəsilə Balakənə gedərək, ordan getmək mümkündür.

Azərbaycanın şimal-qərbində, Böyük Qafqaz dağarının cənub yamaclarında yerləşən Şəkinin relyefi əsasən yüksək dağlıq, eləcə də dağətəyi hissələrdən ibarətdir. Mülayim iqlim şəraitinə sahibdir. Burada yüksəklik fərqi böyük olması təbii şəraitdə müxtəlifliyin yaranmasına səbəb olmuşdur. Şəki əhalisi əsasən dağətəyi hissədə yaşayır. Bir bölgənin iqlimi həmin bölgənin turizmi üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, daimi eyni iqlimə malik bir bölgəyə istər yay, istər qışda turist axını daha az olacaqdır. Şəki, bu baxımdan əlverişli şəraitə malikdir.

Şəkiddə qədim zamanlardan kənd təsərrüfatı ilə məşğuliyyət mövcud olmuşdur. Əhali əsasən, qədim zamanlardan bəri tütün istehsalı ilə məşğul olmuş, eyni zamanda dənli bitkilər, bostan bitkiləri, üzüm, meyvə və giləmeyvə də yetişdirmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Şəki Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonuna daxil olan digər bölgələr kimi şabalıd, qoz, fındıq istehsalı ilə məşğuldur. Aşağıdakı cədvəldə Şəkinin kənd təsərrüfatı ilə bağlı 2012-2016-cı illər üzrə göstəricilər verilmişdir.

Cədvəl 2.6

Şəkiddə kənd təsərrüfatı sahələri

	2012	2013	2014	2015	2016
Kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahəsi (bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə), ha					
Dənli və dənli paxlalılar	74800	82505	71149	63822	68692
o cümlədən buğda	53344	59460	39199	39960	42920
Tütün	628	626	455	596	785
Şəkər çuğunduru	40	127	104	49	-
Dən üçün günəbaxan	506	26	326	433	19
Kartof	816	799	763	729	760
Tərəvəz	980	944	918	915	930
Bostan bitkiləri	413	283	296	242	239
Meyvə və giləmeyvə	2079	2103	2109	2139	3737
Üzüm	283	283	300	300	300

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən də görüldüyü kimi, Şəkiddə əsas kənd təsərrüfatı istehsalını tütün tutur. Şəkiddə ən çox istehsal edilən kənd təsərrüfatı sahəsində göstəricilərə əsasən dənli bitkilərin adını çəkmək olar. Ümumiyyətlə Azərbaycan kənd təsərrüfatı istehsalı baxımından zəngindir. Bununla belə, bu sahədə olan çatışmazlıqlar hal-hazırda aradan qaldırılmağa çalışılır. Belə ki, əsasən dağlıq və dağətəyi yerlərin becərmədə istifadə

edilməsi, məhsul istehsalı sahələri arasında əlaqələrin lazım olan səviyyədə yaradılması, fermer təsərrüfatı üçün yüksək keyfiyyətə malik toxumların təşkil edilməsi, çoxillik əkmələrin mövcud olduğu bağların bərpa olunması və s. planlaşdırılır. Heyvandarlıq məhsullarının istehsalı üzrə emalı, idxalı və s. sahədə baytarlıq nəzarətinin ciddi şəkildə təmin edilməsi, heyvanların cins tərkibinin daha da yaxşılaşdırılması üçün işlər görülür.

Şəki bölgəsinin daxil olduğu Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonu Qafqazda nadir hesab edilən Filizçay adlı polimetal yataqları olduqca zəngindir. Həmçinin bir neçə daş və çınqıl yataqları, külli miqdarda tikinti materialının yığıldığı çay gətirmə konuslarının qeyd edilməsi də vacibdir. Mis ehtiyatlarının çox hissəsi, o cümlədən 90% kükürd kolçdanı, 97% sink məhz burada yığılmışdır. Bu iqtisadi-coğraf rayonda ümumilikdə 9 yeraltı su yatağı mövcuddur ki, bunun da 2 şirin sulu yatağı Şəki rayonu ərazisində yerləşir [10, s.101-102].

Şəkidə mövcud olan təbii şərait, təbiət burada istirahət üçün əlverişli imkan yaradır. Belə ki, çoxlu sayda parkların, istirahət obyektlərinin mövcudluğu turizm potensialına təsir göstərir. Şəkidə hələ qədimdən atıcılığın inkişaf etməsi burada idman turizminə təsir göstərir. Qeyd edilməlidir ki, Şəkidə bu turizm növü turizm marşrutu hesab olunur.

Daşüz kəndinin ərazisindən başlayan bu turizm marşrutu Daşbulaq kəndi ərazisində yerləşən Çorqat meşəsində sona çatır. Burada olan atlar əsasən, Rusiyadan alınır, onlara təlim keçirildikdən sonra isə yarışlara buraxılır. Yaradılmış yeni turizm marşrutunun uzunluğu isə təxminən 35 km təşkil edir.

Şəkidə həmçinin ekoturizm də inkişaf etmişdir. Bu turizm növünün inkişafına səbəb rayonun öz təbiəti, təbii gözəllikləri, dağlıq və dağətəyi zonada yerləşməsidir.

Şəkinin tarixi turizmi ilə yanaşı, mədəni və inanc turizmi də onun turizm potensialında mühüm rol oynayır. Tarixi-mədəni turizmi dedikdə bura, muzeylər, tarixi abidələr və s. daxildir ki, bunların içərisində dünya şöhrətli Şəki xanlarının sarayı xüsusilə seçilir. Bəlkə də demək olar ki, bu tarixi-mədəni abidə Azərbaycanın ən qədim tarixinə malik abidəsidir, Xanlıqlar dövrünün qalığıdır. Həmçinin Şəkidə muzeylər

mövcuddür, ümumiyyətlə muzeylər tarixi-mədəni turizmin geniş yayılmasında, məxsus olduğu bölgənin brendləşməsində mühüm rola malikdir. Təqdim etdiyi müasir möcüzəlilik xüsusiyyəti ilə bura gələn ziyarətçilərin öz sevdikləri ilə görüşərək keçmiş səyahət etdikləri, söhbət etdikləri, eləcə də hədiyyələr aldıkları mərkəzlərə çevrilən muzeylər ev sahibliyi etdiyi məkan və əsərləri həyatın içinə daşıyır. Şəkidə olan muzeylərə Şəkixanovların evi, Şəki Dövlət Rəsm Qalereyasını misal göstərmək olar. Şəki-Tarixi Diyarşünasılıq Muzeyi tarixlə maraqlanan hər kəs üçün maraq obyektinə ola bilər. İnanc turizminə gəlincə isə burada qədimdən qalma Kiş kəndində yerləşən Alban məbədinin adını çəkmək olar. Bu abidə hələ iki min il əvvəl xristianlığın yayılmasını rəsmi şəkildə sübut edən məşhur tarixi abidədir. Bizim eramın birinci əsrinə məxsus olan abidədir. Əhəng daşından inşa edilmiş bu abidə iki gümbəzli zal tipində olan məbəddir. Kiş kəndində Maflar adlı məhəllədə yerləşir. Məbəd qalıqları hələ də qalmaqdadır. Şəki tarixi qədim tarix olduğuna görə burada arxeoloji tədqiqatlar aparılmış və tədqiqat zamanı Alban dövrünə aid tapıntılar aşkarlanmışdır.

2.3. Şəki turizminin regionun sosia-iqtisadi inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi

Sosial-iqtisadi inkişaf dedikdə nə nəzərdə tutulur sualının cavabına istehsalın və əldə edilmiş gəlirlərin daha da artırılması, ictimaiyyətin institusional, sosial və inzibati quruluşunda bir sıra dəyişikliklər aparılması, ictimaiyyətin düşüncəsində əsaslı dəyişikliklər, adət və mentalitetdə. ənənələrdə müəyyən dərəcədə dəyişikliklər edilməsi və s. aid etmək olar. Sosial-iqtisadi inkişaf ifadəsi, xüsusi olaraq aşağıda verilən tərkib elementini özündə əks etdirir:

- əhalinin əldə etdiyi gəlirləri daha da artırmaq, təhsil səviyyəsini yüksək dərəcəyə qaldırmaq və sağlamlığı maksimum dərəcədə yaxşılaşdırmaq,

- cəmiyyətdə mövcud olan azadlıqla bağlı düşüncəsini, eləcə də iqtisadi azadlıq dərəcəsini qaldırmaq.

Regionların sosia-iqtisadi inkişafına nail olmaq üçün əsas hədəflərə əsasən gəlirlərin artırılması, təhsil, səhiyyə və s. xidmətlərdə xidmət göstərilmə səviyyəsinin qaldırılması, yoxsulluq səviyyəsinin minimuma endirilməsi, təmin edilmiş imkanların bərabərliyinin təşkil edilməsi, həyat səviyyəsinin artırılması və s. daxildir [18, s.9-10].

Regionlarda sosial-iqtisadi inkişafı sürətləndirmək məqsədilə dövlət səviyyəsində mühüm tədbirlər görülür. Bu baxımdan müxtəlif illərdə inkişafı daha da sürətləndirmək məqsədilə dövlət proqramları qəbul edilmişdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 11 fevral tarixli 24 nömrəli verdiyi Fərmanla təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında mövcud regionların sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaq üçün Dövlət Proqramının (2004-2008)” başlıca hədəfi qeyri-neft sektorunun davamlı şəkildə inkişaf etdirilməsinə nail olmaq, əhali üçün yeni-yeni iş yerlərinin və müəsisələrin açılması, məşğulluq səviyyəsinin yüksək həddədək artırılması, kommunal xidmət və sosial infrastruktur sahəsində nəzərdə tutulmuş təminatların təkmilləşdirilməsi, həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən ibarət idi [web 1]. Bu proqramın uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində bütün regionların inkişafında yeni mərhələnin yaranmasına qədəm qoyulmuşdur. 2004-cü ildən etibarən başlanmış dövlət tədbirlərinin davam etdirilməsi üçün Prezidentin 2009-cu il 14 aprel tarixində verdiyi 80 nömrəli Fərmanla regionların sosial-iqtisadi inkişaf etdirilməsi məqsədilə 2009-2013-cü illəri əhatə edən növbəti dövlət proqramının icrasına başlanılması həyata keçirilmişdir. Bu proqramın uğurla yerinə yetirilməsi nəticəsində qeyd edilmiş makroiqtisadi göstəricilərdə ciddi şəkildə artım müşahidə edilmiş, əhalinin həyat səviyyəsi daha da artmışdır. 2014-2018-ci illər üzrə nəzərdə tutulmuş Dövlət Proqramının uğurlu şəkildə icrası nəticəsində isə regionlarda sahibkarlıq daha da olduqca genişlənmiş, yeni iş yerlərinin açılmasında artım baş vermişdir. Proqrama əsasən, Azərbaycanın 10 ayrı regionunda sosia-iqtisadi inkişafı sürətləndirmək məqsədilə mühüm tədbirlərin

görülmesi planlaşdırılmışdır. Bu regionlardan biri də məhz Şəki-Zaqataladır. 2014-2018-ci illər üzrə həyata keçirilən Dövlət Proqramında qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində regionlarda növbəti illərdə turizmin daha çox inkişaf etdirilməsi əsas üstünlük verilən sahələrdən biri hesab olunmuşdur. Proqram üzrə turizm sahəsinin nəzərdə tutulmuş əsas inkişaf yolları başlıca olaraq aşağıda verilənlərdir:

- regionlarda turizm strukturunun yüksək beynəlxalq səviyyədə təmin edilməsi məqsədilə məqsədyönlü layihələrin reallaşdırılması

- turizmin inkişafı məqsədilə müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunması, turizmin müxtəlif növlərinin inkişaf etdirilməsi, və eləcə də yeni turizm marşrutlarının təşkil edilməsi.

- müxtəlif kateqoriyalı yerli mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin təsis edilməsi,

- turizm sahəsində çalışan personalın peşə hazırlığı səviyyəsi yüksək dərəcəyə qaldırmaqla turizm xidmətləri keyfiyyətini daha da artırmaq [web 1].

Dövlət proqramına daxil olan regionlardan biri Şəki-Zaqatala regionun məşhur rayonu Şəkiddə bu proqram çərçivəsində bir sıra işlər görülmüşdür ki, təbii ki, bu da Şəki turizmini daha çox önə çıxarmaqla regionun sosia-iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Məsələn, Şəkiddə Aşağı Göynük-Baş Göynük-Baş Şabalıd adlı yeni avtomobil yolunun inşa edilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlərə dair Prezidentin verdiyi Sərəncamı, Şəki şəhərində abadlıq-quruculuq işlərinin artırılmasına dair əlavə tədbirlərn görülməsi haqqında Prezident tərəfindən verilmiş Sərəncam və s. həm Şəkinin sosia-iqtisadi inkişafına, həm də mənsub olduğu regionun sosia-iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.

Şəkiddə son illərdə turizm sahəsində görülən tədbirlər məşğulluğa, yeni iş yerlərinin açılmasına, turist tələbatının arzuolunan səviyyədə ödənilməsinə, yeni mehmanxana və yerləşdirmə müəssisələrinin tikilməsinə şərait yaratmışdır. Bu baxımdan son 4 il ərzində açılan iş yerlərinin sayında artım müşahidə edilməkdədir.

Cədvəl 2.7**Şəkidə yeni iş yerləri**

	2012	2013	2014	2015	2016
Açılmış iş yerlərinin sayı, cəmi	1246	1656	2090	1569	2978
Ondan daimi iş yerləri	1246	1656	2090	1167	2978

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Şəkidə son 4 ildə əmək bazarının vəziyyəti:

Cədvəl 2.8.

	2012	2013	2014	2015	2016
Orta aylıq nominal əmək haqqı, manat	233,0	243,0	249,7	255,6	247,6
Status almış işsizlərin sayı, nəfər	292	260	250	221	261

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən də görüldüyü kimi, dövlət proqramı çərçivəsində 2014-2016-cı illərdə işsizlərin sayı azalmışdır. Bu, öz növbəsində ümumilikdə Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonuna da təsir göstərmişdir. İşsizlərin sayının azalmasına əsas səbəb Şəkidə müasir standartlara cavab verən yeni otellərin, istirahət mərkəzlərinin açılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsidir.

Ümumiyyətlə, bir bölgədə turizmin sosial-iqtisadi inkişafa əsas təsiri, məsələn bizneslə məşğul olan şəxslər tərəfindən və ya dövlət səviyyəsində həyata keçirilmiş tədbirlərlə turistik baza, müəssisə və s. yaradıldığı halda, bu, ilk növbədə on minlərlə iş yerinin açılması, kənd təsərrüfatı mallarının nisbətən daha asan və rahat şəkildə satışı, bölgədə yaşayan yerli əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi deməkdir.

Ölkədə aparılan iqtisadi islahatlar, regionların sosia-iqtisadi inkişafı üçün qəbul edilmiş dövlət proqramları və s. öz müsbət nəticəsini Şəki-Zaqatala regionunda da göstərmişdir. Bu regionda ümumi məhsul buraxılışının ümumi həcmi verilən məlumatlara əsasən son 9 il ərzində demək olar ki, təxminən 3.6 dəfə artmışdır.

Son illər ərzində Şəkidə turizm sferasında, məsələn, “Marxal” istirahət kompleksində otel tikilməsi, Şəki mətbəxini dünyaya daha yaxşı tanıtmaq məqsədilə keçirilən tədbirlər, bir sıra festivallar və mərasimlər, Şəkinin məşhur at yarışları bölgəyə turist axınını artırmışdır ki, bu da regionun sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərir.

Şəki-Zaqatala regionunun 2012-2016-cı illər üzrə turizm göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə verilmişdir:

Cədvəl 2.9

Şəki-Zaqatala regionunun turizm göstəriciləri

	2012	2013	2014	2015	2016
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin sayı, vahid	3	4	4	4	4
Nömrələrin sayı, vahid	47	59	59	64	59
Birdəfəlik tutum, yer	93	123	123	123	123
Yerləşdirilmiş şəxslərin sayı, nəfər	196	295	449	442	392
Gecələmələrin sayı, adam-gecə	392	702	1153	1126	907

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, Şəki sənayesi, xüsusilə də ipəkçilik sənayesi regionda öz inkişafı ilə xüsusi olaraq seçilməklə, regionun iqtisadi inkişafına böyük töhfə verir. Ümumiyyətlə Şəkiddə mövcud olan “Şəki-ipək” ASC müəssisəsinə regionun ən böyük sənaye müəssisəsi adını vermək daha düzgün olar. Bu sənaye müəssisəsinin fəaliyyətə başlaması nəticəsində yüzlərlə, minlərlə insan üçün yeni iş imkanları da təşkil edilmiş oldu. Bundan əlavə, Şəkiddə tikilmiş yeni kərpic fabriki, “Aqro-İndastris” MMC adlı kompleksin müasir standartlara cavab verməsi, “Aqroinvestkom” MMC-nin şərab istehsalı zavodu, “Karat Holding” şirkətinə məxsus olan dəyirman kompleksi, eləcə də taxıl ehtiyatının yığıldığı anbar o cümlədən də digər istehsal müəssisələri nəinki Şəkinin, eləcə də regionun iqtisadi inkişafının təmin edilməsində mühüm rola malikdir.

Ümumilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulan sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün nəzərdə tutulmuş strategiya hal-hazırda Cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla və layiqli şəkildə davam etdirilməkdədir. Elə bunun nəticəsidir ki, bu inkişaf özünü Şəkiddə də sübut etmişdir. 2003-2015-ci illər ərzində Şəkiddə ümumi məhsul istehsal olunan məhsul həcminə görə istehsal 5,5 dəfə, kənd təsərrüfatında olan məhsullarının istehsal və ya emalı 4,4 dəfə, sənaye məhsullarında isə 5,9 dəfə artım müşahidə edilmişdir. Son 13 il ərzində kapital üzrə qoyulmuş investisiya buraxılışı isə 17 dəfə, inşa-quraşdırma sahəsində isə artım 12 dəfə olmuşdur. Həmçinin rayon üzrə əhalinin qazandığı orta aylıq əmək haqqı 257 manatadək artmışdır. Statistik nəticələrə əsasən bu sosial-iqtisadi inkişaf proqramının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində Şəkiddə 2003-2016-cı illərdə on beş min səkkiz yüz əlli altı yeni iş yeri açılmışdır. Ümumilikdə İlham Əliyevin Rayona müxtəlif vaxtlarda etdiyi səfərlərdən sonra yeni-yeni obyektlər açılmış, təməlqoyma mərasimləri həyata keçirilmişdir. Prezident rayonun sosia-iqtisadi inkişafı ilə əlaqədar 11 Sərəncam imzalamışdır. 2006-cı ildə bu rayonda 87 meqavat gücünə malik açılmış yeni elektrik stansiyası ümumilikdə regionun sosia-iqtisadi inkişafında Şəkinin payını daha da artırmışdır. Qeyd edilən elektrik stansiyası Şəki, Oğuz, Qax, Zaqatala və Balakən rayonlarının, yəni qısa şəkildə desək

Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun yaşayış məntəqələrini elektrik enerjisi ilə davamlı şəkildə təmin etməkdə əsas olmuşdur. Əgər Azərbaycanın iqtisadi rayonlar üzrə turizm xəritəsini müəyyənləşdirmək ehtiyacı olarsa, ölkənin şimal-şərqində Bakı-Xaçmaz turizm marşrutu üzərində mövcud olan Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, eləcə də Şəki-Zaqatala və Bakı-Abşeron turizm bölgələri arasında mövcud olan Şamaxı-Qəbələ bölgəsi digərlərinə nisbətən daha çox sırf turizm bölgəsi kimi tanınır [web 1].

Bütün bunlarla yanaşı, Şəki dünyada, həm də beynəlxalq festival və mərasimlərə layiqincə ev sahibliyi edəb bir rayon kimi də tanınır. Buraa müxtəlif vaxtlarda teatr, musiqi və şirniyyat festivalları keçirilir. Bu qədim tarixə malik bölgənin TÜRKSÖY tərəfindən 2016-cı il üzrə Türk mədəniyyəti paytaxtı elan edilməsi isə rayonun tarixinə xüsusi olaraq qeyd edilmişdir.

Həmçinin Şəkidə Prezidentin verdiyi sərəncamların nəticəsində mühüm sosial istiqamətdə və infrastruktur layihələri həyata keçirilmişdir. Belə ki, Olimpiya İdman Kompleksi, Rayon üzrə Mərkəzi Xəstəxana, Şəki Məhkəmələri, Əlillərin üçün nəzərdə tutulmuş bərpa mərkəzi inşa edilmiş, 3500 yerlik şəhər stadionu yenidən qurulmuşdur. Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün dövlət büdcəsindən təxminən 5 milyon manat məbləğində vəsait ayrılmışdır.

Şəkinin hələ qədimdən mövcud olan sənətkarlıq növləri indi də davam etməklə yanaşı dəstəklənməkdədir. Şəkidə çoxlu Dulusçular, Zərgərlər, Halvaçıları və s. var. Şəki ağızda əriyən halvası ilə məşhurdur. Yeri gəlmişkən, həm də qeyd edilməlidir ki, Şəkidə şəhərin mərkəzində çoxsaylı ailə dükanlarında əl ilə hazırlanmaqla satılan məşhur halva turistlərin də ən çox sevdikləri təamlar sırasındadır. [15, s.40-62].

Şəkidə turistlər yalnız müasir otel və mehmanxanalarda deyil, həmçinin hələ XVIII əsrdə Böyük İpək Yolu üzərində qalmaq məqsədilə inşa edilmiş “Şəki-Karvansara” oteli qalmaq üçün gözəl məkandır. Bundan başqa, yenilənmiş Şəki Olimpiya Kompleksi həyatında olan oteli ilə diqqət çəkir. Bu otelin özü də həmçinin bir və iki mərtəbəli kotteclərin olduğu iki mərtəbəli binadan ibarətdir. Otel və kotteclərdə yaxşı

havalandırma, kondisioner sistemi var. Burada həmçinin örtülü hovuz, bilyard akvapark, uşaqlar üçün oyun zalı və sairələri qonaqların ixtiyarına təqdim edilmişdir. Bu oteldə göstərilən xidmətlərin keyfiyyət və standartı müvafiq şəkildə 5 ulduzlu standartlara uyğun gəlir.

III Fəsil. ŞƏKİ DESTİNASİYASINDA TURİZMİN İNKİŞAFININ SÜRƏTLƏNDİRİLMƏSİ YOLLARI

3.1. Şəki turizmi davamlı turizmin əsas istiqaməti kimi

Dünyanın ən böyük və ən sürətlə inkişaf edən sənayelərindən biri olan turizm sənayesi başda insan olmaqla, demək olar ki, bütün canlılar və ətraf mühit üzərində həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərə bilər. Turizmin getdikdə inkişaf etməsi, xüsusilə ekologiya ilə bağlıdır. Davamlı yaxud ekoloji turizm anlayışları 1970-ci illərdə ortaya çıxmışdır. Avcıkurt'a (1996) görə isə davamlılıq anlayışı turizmə aid bölgəsəl və ya yerli mühitin mühafizə edilərək inkişaf etdirilməsilə cəlbediciliyin davamlılığını təmin etmək deməkdir. Davamlı turizm dedikdə günümüzdə turistlərin və eləcə də yerli əhalinin ehtiyaclarını qarşılamaqla yanaşı, digər tərəfdən gələcək məsil üçün turizm fürsətlərinin artırılması nəzərdə tutulur. Davamlı turizm turizmin əsas mənbəyi hesab edilən təbii, tarixi, mədəni sosial və estetik dəyərlərin qorunub inkişaf etdirilməklə onların cəlbediciliyinin davamlılığını təmin etməyi nəzərdə tutur [32, s.197].

Bəzən davamlı turizmi “çevrə və sosial adaptasiyalı” turizm olaraq da adlandırırlar. Ümumilikdə desək, davamlı turizm hən uzun müddətli, həm də qısa müddətli istək və ehtiyacların qarşılınması ilə yanaşı, həyat standartları və yaşam keyfiyyətinin də sürətləndirilməsini nəzərdə tutur. Həmçinin, davamlı turizm turizm sənayesinin rəqabətqabiliyyətinin və varlığının davam etdirilməsinin təmin edilməsini, turizm sənayesinə artmaqda davam edən yüzlərlə, minlərlə turistin yaratdığı tələb məmnuniyyətinin və davamiyyətinin təmin edilməsidir. Davamlı turizm sadəcə bir mövsümdə turizmdən gəlir qazanmaq deyil, hər şeydən əvvəl, turizm ehtiyatlarını turizm dövriyyəsinə cəlb etməklə, infrastruktur və təmin edilən əmək ehtiyatlarının gücündən istifadə etməkdir. Təbii ki, sosial və ekoloji maraqları nəzərə alaraq təşkil olunan turizm

fəaliyyətlərindən əldə edilmiş gəlir, həmçinin turizmin gələcək inkişafı üçün də maraq oyadar.

Dünya Turizm Təşkilatı davamlı turizm üçün üç əsas prinsip qeyd etmişdir. Bunlar ekoloji və bioloji fərqliliyin qorunması, turizm bölgələrinin sosia-mədəni dəyərlərinin pozulmaması və yerli xalqın turizm sektorunda işi nəzərə alınaraq sosial həyat standartlarının yüksəldilməsidir. Davamlı turizmin reallaşdırılmasında turizm-ətraf mühit-insan qarşılıqlı fəaliyyətinin yaşandığı təbii və mədəni dəyərləri əhatə edən bütün qaynaqların, resursların qorunaraq gələcək nəsillərə ötürülməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Davamlı turizmin əsas formaları dedikdə, ekoloji turizm və ya ekoturizm, yaşıl turizm, “soft”- yumşaq turizm, aqro turizm və s. adlar çəkilə bilər. Ekoturizm və yaxud yaşıl turizm əsas məqsədi təbiəti, təbii ehtiyatları qorumaq olan ekoloji turizmdir. Ekoturizm fəaliyyətinə təbii və mədəni dəyərlərin qorunmasında təhsilin inkişafı, məlumatlılığın artırılması daxildir. Davamlı və ya ekoturizm, turizm ehtiyatlarına zərər yetirmədən baş verən proseslərdir. Ekoturizmin baza prinsiplərinə rekreasiya təbiət ərazilərinin bioloji cəhətdən bütövlüyünün mühafizə edilməsi, ekoturizm sferasına cəlb edilmiş regionlarda iqtisadi dayanıqlıq səviyyəsini artırmaq, ekoturizm fəaliyyətində iştirak edənlərin ekoloji baxıman mədəni biliklərinin artırılması və s. daxildir [10, s.18-19].

Ümumiyyətlə son illərdə qloballaşma nəticəsində insanların başqa bölgələrə və ya ölkələrə olan marağı get-gedə artmaqdadır. Buna paralel olaraq turizm sektorunda maraqlı irəliləyişlər özünü göstərir. Turizm sektoru həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkə və yaxud bölgələrin sahib olduqları turizm ehtiyatlarını səmərəli şəkildə istifadə etməklə, bölgələr arasındakı tarazsızlığı aradan qaldırmaq və regional inkişafa nail olmaqda mühüm rola malikdir.

Azərbaycanın regionlarında turizm imkanları olduqca yüksəkdir. Bölgələrə gələn turist sayının artması, turistlərin daha yüksək keyfiyyətə malik turizm imkanlarından

yararlanmaq istəyi, eləcə də turizm xidmətlərinin artması bu sahədə davamlılığın təmin edilməsini şərtləndirir.

Bakı ilə arasındakı məsafə 305 km olan bu rayon Azərbaycanı şimal-qərb hissəsində, Böyük Qafqazın cənub zonasında yerləşir. Dağlıq zonadan ibarətdir. Su ehtiyatının bolluğu, rütubətin normal səviyyədə olması, eləcə də zəngin və yaşıl meşə örtüyü ilə seçilən bu rayon dəniz səviyyəsindən təxminən 700 m yüksəklikdədir. Palıd, qoz, fındıq ağacları meşələrdə aha çoxdur. Öz füsunkar təbiəti, nadir tarixi-memarlıq abidələri ilə rayon mühüm turizm mərkəzi hesab oluna bilər. Şəkiddə olan tarixi-memarlıq abidələri davamlı turizmin əsas istiqaməti kimi qədimdən bu günədək öz tarixiliyini qoruyub saxlamışdır. Rayon Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna daxil olan digər rayonlardan daha qədim olması, tarixi-mədəni abidələrinin zənginliyi, coğrafiyası, iqlimi ilə fərqlənir. Mədəni-tarixi abidələrin qorunması üçün bu istiqamətdə infrastruktur layihələri həyata keçirilmiş, dövlət büdcəsindən investisiya qoyulması üçün vəsait ayrılmışdır. Şəkiddə olan tarixi-abidələrn mühafizəsi, qədimdən indiyədək olduğu kimi saxlanması gələcək nəsillərə ötürülməsi turizmin davamlılığına təkan verir [web 1].

Dünya abidələri siyahısına daxil edilmiş Şəki Xan Sarayı Şəkinin incisi hesab olunur. Rayonda bu sarayın mövcudluğu Şəkinin qədimliyini göstərən, hətta xanlıqlar dövründə yaranmış ilk rayon olduğunu sübut edən nadir tarixi abidədir. Bura o qədər məşhurdur ki, dünyada öz şöhrəti ilə seçilən görkəmli türk şair Nazim Hikmət bu sarayla bağlı öz düşüncələrini bu cür ifadə etmişdir: “Əgər Azərbaycanın başqa tikilələri olmasaydı belə, bu nadir sənət incisini elə dünyaya nümayiş etdirmək bəs edərdi. Şəkiyə gələn turistlərin ilk diqqətini çəkən yerlərdən biri məhz bu abidədir. Bu tarixi-mədəni abidə Azərbaycanın qədimliyindən xəbər verməklə, onun dünyada tanınmasında mühüm rola malikdir. Bundan başqa şəhərin şimalında yerləşən bir zamanlar alınmaz qala olaraq adlandırılan “Gələrsən-Görərsən” qalası (XV-XVIII əsrlər) ilə bağlı qalıqlar hələ də qalmaqdadır. Kişin yerli əhalisi tərəfindən isə bura gah Qız, gah da Qızlar Qalası adı ilə tanınır. Keçmişdən bu günədək ticarəti ilə tanınan, elə ticarət yollarının üstündə yerləşən

Rayonda gələn tacirlərin gecələməsi üçün çoxlu sayda aransaralar mövcud olmuşdur. Bunlardan biri də XVIII əsrdə tikilmiş Yuxarı və Aşağı Karvansaralardır. Maflar adlı məhəllədə yerləşən bu məbədin divar qalıqlarının bəzisi indiyədək qalmaqdadır. Qədimdən bəri müqəddəs hesab edilən dini mərkəz olmuşdur.

Bütün bunlarla yanaşı, Şəkiddə digər maddi və mədəniyyət abidələri ilə yanaşı müdafiə məqsədilə inşa edilmiş qala və abidələrin də mövcud olması bu zonanın böyük strateji xüsusiyyətə, zəngin memarlıq təcrübəsinə sahib olduğunu göstərir. Bu cür müdafiə tikililərindən biri də Nuxa adlanan qaladır. Şimal-şərq hissədə yerləşən bu qala dəniz səviyyəsindən hündür sahədə yerləşməklə, səfalı bir ərazidədir. Hətta məşhur Şəki Xan Sarayı da bu qalanın daxilində, şimal-şərq hissədə yerləşir. Qalanın xarici divarlarının uzunluğu 1300 metr təşkil edir.

Şəkiddə həmçinin xalq yaşayış evindən saray növündə olan evlərə keçid formasında olan bir mühüm tarixi-mədəni abidə var ki, bu, Şəkixanovların evidir. İri, düzbucaqlı formada ikimərtəbədən ibarət olan yaşayış evlərinin formasını saxlayan bu mədəni abidə öz dekorativ elementləri ilə saraya bənzəyir. Evin hər bir mərtəbəsi üç otaqdan və dəhlizdən ibarətdir.

Qeyd edilən abidələrlə yanaşı Şəkiddə Xan məscidi, Giləhli məscidi, Ömər əfəndi məscidi və s. kimi dini abidələr də çoxdur.

Şəkiddə olan abidələr yerli, dünya və ölkə əhəmiyyətli olmaqla üç əsas kateqoriyada cəmləşir.

Aşağıdakı cədvəldə 2016-cı ilin sonuna Şəki-Zaqatala regionu üzrə dövlət mühafizəsi altında olan və daşınmaz hesab edilən tarixi-mədəniyyət abidələrinin əhəmiyyətinə görə bölgüsü göstərilmişdir.

Cədvəl .3.1.

Dövlət mühafizəsində olan daşınmaz tarixi-mədəniyyət abidələrinin əhəmiyyətinə görə bölgüsü

Şəhər və rayonlar	Dünya əhəmiyyətli		Ölkə əhəmiyyətli			Yerli əhəmiyyətli			
	arxeoloji	memarlıq	arxeoloji	memarlıq	Bağ-park, monumental və xatirə abidələri	arxeoloji	memarlıq	Bağ-park, monumental və xatirə abidələri	Ekorativ, tətqiqi sənət abidələri
Şəki-Zaqatala rayonu	3	2	125	37	1	38	190	12	4
Balakən rayonu	-	-	6	2	-	1	16	1	-
Zaqatala rayonu	-	-	17	7	-	5	77	2	-
Qax rayonu	1	1	13	5	-	4	42	2	-
Şəki rayonu	1	1	21	13	1	10	33	4	-
Oğuz rayonu	-	-	15	2	-	2	13	1	-
Qəbələ rayonu	1	-	53	8	-	16	9	2	4

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Beləliklə, cədvəldən də görüldüyü kimi, Şəkidə ən çox yerli və ölkə əhəmiyyətli abidələr üstünlük təşkil edir.

Bu baxımdan mədəni-tarixi abidələrin qorunması istiqamətində ölkə başçısının verdiyi fərmanlar, bu abidələrin yenidən bərpaası üçün görülən tədbirlər Şəkidə turizmin davamlı inkişafında mühüm rol oynayır. Ümumi danışsaq, Şəkidə belə abidələrin çoxluğu qədimdən bu günə kimi onların qorunub saxlanması, eləcə də gələcək nəsillərə zərərsiz vəziyyətdə ötürülməsi üçün görülən tədbirlər Şəki turizminin davamlı turizmdə əsas rol

oynadığının bariz nümunəsidir. Həmçinin yeni tikilən turizm obyektləri, turistlərin tələblərinə, ehtiyaclarına cavab verəcək turizm xidmətlərinin göstərilməsi bu sahənin inkişafında xüsusi rola malikdir.

Xüsusi olaraq onu da qeyd etmək lazımdır ki, bir bölgənin turizminin inkişaf etməsində, onun dünyaya tanıtılmasında həmin bölgənin yerli əhalisinin rolu böyükdür. Qədimdən bu yana öz ustadlarından gördükləri sənətkarlıq işlərini müasir dövrdə də davam etdirməklə, bölgəyə məxsus qədim adət və ənənələrin dünyaya tanıtılması üçün görülən tədbirlər, Şəkidə qədimdən mövcud olan ipəkçilik, dulusçuluq və s. sənətkarlıq sahələri turistlərin diqqətini cəlb etməklə bu sahənin davamlılığna müsbət təsir göstərir.

Şəkidə mədəniyyətlə, tarixlə bağlı keçirilən tədbirlər, teatrlarda çoxlu sayda turistin iştirak etməsi də nəinki Şəki mədəniyyətini, həmçinin ölkə mədəniyyətini dünyaya tanıdır [10, s.101-105].

Turizmin davamlılığını təmin etmək məqsədilə, həm daxili, həm də xarici turizmdə ilk öncə turistlər üçün cəlbedici və maraqlı yerlər müəyyən edilməlidir, eyni zamanda turizmin malik olduğu təbii ehtiyatları qorumaq və mühafizə etmək vacibdir. Ümumiyyətlə hər hansı bir bölgənin turizm baxımından inkişaf etdirilməsi və turizmin davamlılığının təmin edilməsi üçün bir sıra faktorlar nəzərə alınmalıdır:

- Bölgənin mədəni dəyərləri (arxeoloji, folklor və festivallar və s.) bunlarla bağlı analizlər aparılmalı
- Bölgədə mövcud olan turizm infrastrukturunu dəyərləndirilməlidir, bura bölgənin yerləşdiyi coğrafi şərait, sahib olduğu turizm ehtiyatları, turizm üçün əlverişliliyi və s.
- Bölgədə mövcud olan müəssisələrin (otellərin, motellərin və s.) vəziyyəti və yeni müəssisələrin tikilmə imkanının nə dərəcədə olması müəyyən edilməlidir
- Yerli xalqın turizmə olan münasibəti araşdırılmalıdır.
- Bölgədə beynəlxalq turizm tələbinin nə dərəcədə olduğu müəyyən edilməlidir
- Turizm sektorunun bölgədə mövcud olan digər sektorlarla əlaqəsi və s. həmçinin nəzərə alınmalıdır.

Bütün bunlar nəzərə alındığı təqdirdə, həmin bölgənin turizm baxımından inkişafı daha da artar, eləcə də turizmin davamlılığı üçün imkanlar yaranar.

Dünya Turizm Təşkilatı turizmin davamlılığı ilə bağlı 2004-cü ildə 140 göstərici qeyd etmişdir ki, bunun 38 iqtisadi göstərici, 50 sosial, 52-i isə ətraf mühitlə bağlı göstəricilərdir [web 2].

Bu baxımdan Şəkidə turizm üçün vacib olan ekoloji mühtin, sosia-iqtisadi səviyyənin artırılması istiqamətində görülən tədbirlər turizmin davamlılığında mühüm rola malikdir. Lakin bir məqam da nəzərə alınmalıdır ki, davamlılığın təmin edilməsi minimum xərclə həyata keçirilməlidir.

Şəkidə turizmin davamlı inkişafı üçün bütün ilkin şərtlər mövuddur. Bu isə, hər şeydən əvvəl, regionumuzda turizm ehtiyatlarının malik olduğu öz təbii formasını saxlaması, onların daha az süni təsirlərə məruz qalması ilə bağlıdır. Yaşılıqlara bürünən Şəki öz ekologiyası, coğrafiyası, iqlimi, mədəni-tarixi abidələri, sənətkarlığı ilə Azərbaycanın turizm sektorunda inkişaf etmiş turizm bölgəsidir.

Şəkidə mövcud olan turizm imkanları həm orada yaşayan yerli xalq tərəfindən, həm də dövlət tərəfindən qorunmaqla, gələcək nəsillərə ötürülür, bu isə Şəkinin inkişaf etməkdə olan turizminin davamlı turizmin əsasını təşkil etdiyini sübut edir.

Demək olar ki, turizmin bütün əsas növlərinə malik olan Azərbaycanın bu gözəl bölgəsi qədimdən bu günə kimi öz tarixiliyini, qədimliyini qorumaqla, şəhər küçələrində evlərin belə hətta qədimi görünüşü saxlamaqla Azərbaycanda davamlı turizmin inkişafında mühüm rola malikdir.

3.2. Şəkidə alternativ turizm növlərinin inkişafının stimullaşdırılması mexanizmi

Turizm fəaliyyətindəki sıxlığın ilin digər aylarında da mövcud olması, xarici valyuta mübadiləsi üzrə gəlirlərin və ya turizmdən əldə edilən gəlirlərin artması, turizm

investisiyalarının daha səmərəli istifadə edilməsi və bu kimi turizmin bir çox müsbət nəticələrinin əks olunması alternativ turizmin daha da aktiv olmasına, inkişaf etməsinə şərait yaradır [33, s.22].

Alternativ turizmdə əsasən aşağıda qeyd olunanlara xüsusi diqqət yetirilir:

- Yeni, xüsusi bir şeyə göstərilən maraqla bağlı araşdırma istəyi;
- Kiçik qruplarla, başqa insanlarla bir arada olmaq,ictimai təcrübə əldə etmək istəyi;
- Dağ gəzintilərində, idman fəaliyyətlərində biotik (ətraf mühitdəki heyvanlarla, bitkilərlə əlaqədar) bir təcrübə əldə etmək meyli;
- Açıq havada yaşamaq sevgisi [33, s. 22-23].

Alternativ turizm dedikdə ictimai və ekoloji uyğunlaşmaya, yerli və xarici sahibkarların əməkdaşlığa və eləcə də inkişafda yerli vəsait istifadə edilməsinə üstünlük verən məqsədi güdən turizm növü kimi qeyd edilir.

Alternativ turizmdə, böyük yerləşdirmə müəssisələri əvəzinə kiçik və orta ölçülü müəssisələrin seçimi nəzərdə tutulur. Kütlə turizmi qrup halında olduğuna görə daha ucuz məhsul əldə etməyə meyl etsə də, alternativ turizmdə iştirak edənlər daha çox ödəməyi nəzərə alan turistlərdir. Bu termini bəzən "fərqli" və ya "başqa turizm", "şüurlü" və ya "məqsədli turizm", "anti-turizm" və ya "iştirakçı turizm" terminlərinin əvəzinə "dəbdə olan" sözləri ilə də ifadə edirlər.

Alternativ turizmdə əsas məqsəd təbii resursları qorumaqla ətraf mühiti təmiz saxlamaq və bölgə xalqının turizm ilə əlaqədar fəaliyyətlərinə nəzarət edərək bu istiqamətdə iqtisadi fayda təmin etməkdir. Bu anlayış xüsusilə 1990-cı illərin ortalarından etibarən istifadə edilməyə başlanmışdır və cazibədarlığını yavaş - yavaş itirməyə başlayan kütlə turizminə qarşı yeni turizm modellərinin inkişaf etdirilməsi fikrini yaratmışdır.

Alternativ turizm anlayışının ortaya çıxma səbəbləri aşağıdakılardır:

- ✓ Resursların azalması və onların xüsusiyyətlərində dəyişiklik yaranması;

- ✓ Davamlı turizm anlayışının ortaya çıxması;
- ✓ Turizmin ilin bütün aylarında mövcud olması;
- ✓ İstehlakçıların klassik kütlə turizmindən (dəniz, günəş, qum) sıxılması;
- ✓ İstehlakçılar üçün fərqli zövqlərə, həyəcanlara xitab edən tətill imkanlarının yaradılması;
- ✓ İnsanların tətill və turizm anlayışı ilə bağlı gözləntilərinin dəyişməsi [33, s.24-25].

Alternativ turizm, əsasən, uyğun turizmlə eyni mənada istifadə edilir. Lakin alternativ turizmdə “kimin üçün uyğun?” sualı verilməkdədir. Həmçinin nə qədər müddətə, hansı şərtlər altında, və kimin qərarına uyğun sualları da bu turizm növündə verilməlidir. Alternativ turizmin bir çox növləri qeyd edilməkdədir. Qolf turizmi, dini turizm, termal turizm, qastronomik turizm, festival turizmi, dağ və ya qış turizmi, təbiət, macəra turizmi və s. kimi alternativ turizm növləri geniş yayılmışdır. Bunlardan məsələn, inanc və ya dini turizm müqəddəs yerlərin yerli və xarici turistlər tərəfindən ziyarət edilməsinin ümumilikdə turizm sahəsində dəyərləndirilməsidir. Bu mənada dini baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən kilsələr, məscidlər, məbədlər, incəsənət və ya mədəni baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən muzeylər, tarixiliyi, qədimliyi baxımdan əhəmiyyətli hesab edilən tarixi abidələr, saraylar və s. bu baxımdan alternativ turizm xidməti kimi turistlərin istifadəsinə təqdim edilir. Göründüyü kimi bu alternativ turizm növündə təbiətə, təbiiliyə heç bir zərər vurmada qədimdən gələn dəyərlərin qorunaraq tanıtılaraq dəyərləndirilməsi istənilən bir bölgə və yaxud ölkənin qədimliyini göstərməkdə mühüm rola malikdir. Və ya digər bir alternativ turizm növü olan festival turizmi əsasən sosial və ya mədəni məqsədlə keçirilən mərasimlərdir. Festivallar, tədbirlər keçirildiyi yerin mədəni-irsi tarixini, keçmişini tanıtdırmaqda, eləcə də turist cəlb etməkdə mühüm rola malikdir. Kütlə turizmi turistlərin bir yaxud bir neçə həftəlik tur paket ələ edərək qrup şəklində həyata keçirdikləri turizm fəaliyyətləridir. Əslində alternativ turizm kütlə turizminin bir alternativini kimi meydana gəlmişdir. Buna görə də

kütlə turizminə bəzən “hard-sərt”, alternativ turizm isə “soft-yumşaq” kimi səciyyələndirilir. Alternativ turizmdə məqsəd turizm xidmətlərindən istifadə etməklə yanaşı, ətraf mühitin qorunması, mühafizə edilməsidir.

Alternativ turizm turistik dəyərlər hesab edilən təbii və mədəni dəyərlərin tükənməsinin qarşısının alınması baxımından mühüm turizm potensialı yaradır. Alternativ turizm üzrə öz turistik fəaliyyətlərini yerinə yetirən turistlər dəniz-qum-günəş üçlüsü üzrə qrup şəklində səyahət edən turistlərdən daha çox ətraf mühitə qarşı həssas olmaları, daha çox ətraf mühitlə maraqlanmaları, eləcə də mədəni dəyərlərə daha çox hörmət edərək kiçik dəstələr şəklində öz maraqları üçün səyahət edirlər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2011-ci il 28 iyun tarixində verdiyi Sərəncamla təsdiq olunmuş “2008-2015”-ci illər üzrə ölkədə kasıblıq və yoxsulluq səviyyəsinin minimumadək endirilməsi və davamlı şəkildə İnkişaf üzrə nəzərdə tutulmuş Dövlət Proqramı”nın yerinə yetirilməsi üzrə Tədbirlər planında Azərbaycanın regionlarında eləcə də ölkədə turizm sənayesində yeni standartar tətbiq edilərək, turizm infrastrukturunun inkişaf etdirilərək regionlarda alternativ turizm növlərinin, o cümlədən ekoturizm, kənd turizmi və s. inkişafı və turizm marşrutlarının yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycanın gözəl guşələrindən biri olan Şəki rayonu təbii ehtiyatları, sosial-mədəni dəyərləri, coğrafi mövqeyi, sənaye və ticari sahədə öz istehsalı ilə diqqət mərkəzindədir. Hələ xanlıqlar dövründə meydana gələn və zaman keçdikcə özünə məxsus tarixiliyini hələ də özündə saxlayan, əvvəlki adı ilə Nuxa adlandırılan Şəki ilbəl təbii gözəllikləri, mədəniyyəti və tarixiliyi ilə Azərbaycanda turizm potensialına malik güclü rayonlardan biri olaraq inkişaf etməkdə davam edir. Şəkinin öz tarixi abidələri, mədəniyyəti, şəhərin qədim və füsunkar görünüşü, istirahət turizmi, mətbəxi, idman turizmi-məsələn, atçılıq, festival turizmi və s. ilə alternativ turizmin yüksək səviyyədə geniş yayıldığı bir turizm bölgəsidir. Şəki yalnız daxili turizmdə deyil, həmçinin xarici turizmdə də turizm üçün vacib bir məkan hesab oluna bilər. Coğrafi mövqeyinə görə

dağlıq ərazidə yerləşməsi, yaşıllığa bürünməsi, havasının təmiz olması, çoxsaylı tarixi abidələri, dini məbədləri, məscidləri, istirahət məkanları, mətbəxi və s. turistlər tərəfindən tanınmasında böyük rol oynayır. Araşdırmalardan əldə olunmuş məlumatlara əsasən Şəkinin turizm tarixi hələ XVI əsrdən başlamışdır [21, s.203]. Əsasən ticarət məqsədilə bura gəlsələr də, məhz ticarət vasitəsilə şəhərin nemətləri, dekorativ tətbiqi sənət əsərlərinin bolluğu haqqında xarici ölkələrin məlumatı olmuşdur. Şəkidə alternativ turizm növü olaraq inanc turizmi, tarixi turizm, istirahət, gastronomik, mədəni turizm və s. adlar çəkilə bilər.

Şəkidə alternativ turizm növü olan tarixi turizm üzrə, dünya əhəmiyyətli, ölkə əhəmiyyətli və yerli əhəmiyyətli tarixi obyektlər var. “Yuxarı-Baş” Tarixi-Memarlıq Qoruğu və Şəki Xan Sarayı dünya əhəmiyyətli hesab olunan turizm obyektləridir [web 3]. XVIII əsr (1762-ci il) nümunəsi olan Şəki Xan Sarayı həm gözəlliyi, həm müxtəlif mənalar kəsb edən bəzək elementləri, və süjetləri turistlərin hər zaman diqqətini çəkir. Vaxtilə böyük türk şairi Nazim Hikmət Şəki Xan Sarayı ilə bağlı gözəl bir fikir qeyd edərək Azərbaycanın heç nəyi olmasaydı belə, Şəki Xan Sarayını bütün dünyaya göstərilməsinin kifayət etdiyini vurğulamışdır [21, s.203]. Məlumdur ki, sarayın tikintisində mismardan və yapışqan kimi vasitələrdən istifadə olunmamışdır. Milli şəbəkə üslubuna məxsus (bəzəkli şüşələrlə bəzəmə) mozaika işlənmişdir. Bundan başqa bir çox tarixi abidələr hələ də qalmaqdadır. Şimalda Kiş kəndi ilə yanaşı vaxtı ilə güclü olan “Gələrsən-görərsən” qalasının xarabalıqları hələ də qalır. Bundan başqa Yuxarı və Aşağı karvansaralar öz tarixiliyi ilə, keçmişdə Şəkiyə ticarət etmək məqsədilə gələn tacirlərin gecələmə yeri olması ilə fərqlənir. Həmçinin bu da qeyd edilməlidir ki, yuxarı Karvansara günbəzi Yaxın Şərqdə o vaxtın ən böyü günbəzi hesab edilmişdir. Şəkidə həmçinin mövcud olan Qala divarları, Şəki xanovların evi, Çavur qülləsi (VI əsr), Qız qalası (IV-V əsrlər) abidələri yerli əhəmiyyətə malik nadir incəsənət nümunələridir.

Hələ eramızdan əvvəl Şəkidə dini inancların mövcudluğunu göstərən çoxlu sayda məbədlər mövcuddur. Hal-hazırda da bu məbədlərin qalığı hələ də qalmaqdadır.

Bunlardan biri də, məsələn e.ə IV əsrə aid Baş Küngütdəki Alban məbədi, e.ə III-IV əsrlərə aid Daşbulaqda mövcud olan Alban məbədi və digərlərindən daha çox məşhur olanı isə Kiş kəndində yerləşən I-II əsrlərə aid Alban məbədidir [web 1]. Bu məbəd Qafqazda ən qədim kilsə hesab olunur, xalq arasında deyimlə “şirimə” deyə bilinən yonulmuş böyük daşlardan tikilmişdir. Kilsənin həyətində Qafqaz Albaniyasının tarixi ilə bağlı məlumat vermək məqsədilə maketlər hazırlanmışdır. Bundan başqa Zəyzid kəndindəki məbəd (VI-VII əsrlər) də bu daşdan tikilmişdir.

Şəkinin mədəniyyəti hələ qədim zamanlardan məşhur olmuşdur. Belə ki, hələ qədim zamanlardan burada sənətkarlıq növlərindən xalçaçılıq, metal və ağac üzərində oyma nümunələri, dulusçuluq, zərgərlik, ipəkçilik geniş yayılmışdır. İpəkçiliklə bağlı arxeoloji qazıntılar apararkən aşkar olunmuş tapıntılar Şəkidə ipəkçiliyin qədimdən bəri geniş yayıldığını göstərir. Demək olar ki, orta əsrlərdən etibarən Şəki ipəyi o dövr üçün ən qiymətli xammal hesab olunurdu. Şəkinin Böyük İpək yolu üzərində yerləşməsi bu şəhəri karvan yolları ilə birləşdirmiş və burada karvansaraların tikilməsinə, buraya çoxlu xaricilərin, o cümlədən tacirlərin gəlməsinə böyük təsir göstərmişdir. Şəkidə əyləncə və ya festival alternativ turizm növünün inkişaf etməsi rayonda həm turizmin ümumi inkişafına, həm də mədəni irsin geniş təbliğinə böyük təsir göstərmişdir. Bu mənada festivallar, beynəlxalq səviyyəli tədbirlərin adını çəkmək olar. Bu tədbirlərdən biri də bölgədə keçirilən “Nağara-2015” adlı Beynəlxalq səviyyəli Zərb Alətləri Festivalıdır. Bu tədbirdə bir sıra ölkələrdən, o cümlədən İran, Türkiyə və s. kimi ölkələrin ifaçıları çıxış etmişdir. Bundan əlavə, “TÜRKSÖY mədəniyyət nazirləri nəzdində Daimi Şurasının yerinə yetirdiyi növbəti 33-cü iclasının sonunda Azərbaycanın Şəki şəhərinin 2016-cı il üzrə türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı elan edilməsi ilə bağlı irəli sürdüyü təklif bu iclasda iştirak edən dövlətlərin yekdilliklə müsbət qiymətləndirməsinə səbəb olmuş və Şəki rayonu “Türk dünyası üzrə mədəniyyət paytaxtı” elan edilmişdir.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, alternativ turizm növü kimi Şəkidə istirahət turizminin adını çəkmək olar. Bu mənada, Şəkidə Şəki Olimpik Otel, Cənnət Bağı Şəki Saray,

Karvansaray İssam hotel, , Motel service və s. kimi mehmanxanaların qapıları qonaqlara xidmət göstərmək üçün hər zaman açıqdır. Otellərdə göstərilən xüsusi xidmətlər, qayğıkeş, səmimi rəftar turistlərin buraya cəlbədməsinə kömək edən mühüm amillərdəndir. Təbii ki, belə xidmətin göstərilməsi kadr hazırlığının maksimum yüksək səviyyədə olmasını tələb edir. Şəkidə yerləşən Yuxarı Karvansaray adlı otel istirahətə gələn yerli, eləcə də xarici turistlər üçün çox gözəl fürsətdir. Öz qədim memarlıq üslubunun mühafizə edilməsi ilə gələn qonaqları valeh etməklə, çoxlu otaqdan ibarət iki mərtəbəli “Şəki-Karvansara” otelinin görünüşü burada dincələn qonaqlara zövq və rahatlıq verir. Dövlət dəstəyi, həmçinin iş adamlarının Şəki rayonunda turizmin daha yaxşı inkişaf etməsi üçün yönəldikləri investisiyalar bölgədə otel və mehmanxana tipli yeni obyektlərin tikilib istifadəyə verilməsində yeni imkanlar yaradır. Hazırda Şəkinin “Marxal” adlanan istirahət və əyləncə zonasında bərpa və yenidənqurma işləri həyata keçirilir. Zonanın yüksəkliyində yerləşən “Xan yaylağı”na yeni yollar çəkilir [21, s.205]. Hazırda bölgənin mehmanxana və otel müəssisələrində, eləcə də restoranlarda Şəkinin milli mətbəxi də qonaqların istifadəsinə təqdim edilmişdir. Regionun məşhur şirniyyatı, ağızda əriyən Şəki halvası, milli yeməyi piti (ət və tərəvəzlərdən hazırlanan təam) kimi təamlar alternativ turizm növü olaraq Şəki rayonundaturizmin inkişafına müsbət təsir göstərir. Piti yeməyinin bişirilməsi üçün istifadə olunan küpə qablar, ipəkdən istehsal edilmiş və xüsusilə Şəki rayonuna məxsus kələğayılar bölgəyə ziyarətə gələn turistlər və qonaqlar üçün satış məqsədilə sərgilənir.

Şəkidə alternativ turizm növü olan atçılıq, dağ və ovçuluq turizminin inkişaf etdirilməsi üçün yeni layihələr hazırlanmaqda və inkişaf etdirilməkdədir.

Hazırda bir sıra birliklər, təşkilatlar nəinki paytaxtda, eləcə də rayonlarda, o cümlədən şəkidə alternativ turizmi inkişaf etdirməklə bu sahədə gənclərin potensialının gücləndirilməsi istiqamətində bir sıra layihələr hazırlayaraq həyata keçirirlər. Bunlardan biri də AYAFE (Avropanın Gənc Azərbaycanlı Dostları) İctimai Birliyi Şəki və Gəncədə “Alternativ turizm sahəsində gənc insanların potensialının daha da

gücləndirilməsi” adlı layihələr hazırlayaraq həyata keçirmişdir. Layihəyə əsasən, gənclərə alternativ turizm üzrə və turizm bələdçiliyi sahəsində təlimlər keçirilir. Layihədə əsas məqsəd gənclərin qalan boş vaxtlarını səmərəli şəkildə keçirmə, öz bilik və bacarıqlarını təkmilləşdirmək, o cümlədən onların məşğulluqlarını artırmaqdır. Keçirilən təlimlər əsasən alternativ turizm növləri, o cümlədən kənd turizmi, idman turizmi, velogəzinti, dağ yürüşləri, aqroturizm-məhsu yığımı və s., ənənəvi turizm sahələri, etnoqrafiya (ənənəvi mətbəx, sənətkarlıq və s.) və sairə kimi mövzuları əhatə edir.

Son illərdə regionlarda turizm sahəsində, xüsusilə də alternativ turizm sahəsində görülən işlər bu sahənin stimullaşmasına təkan verir.

Şəkiddə həmçinin keçirilən festivallar, yarışlar, o cümlədən atçılıq yarışları da alternativ turizm növü kimi xüsusi rola malikdir. Əsasən Rusiyadan gətirilmiş cins atların əhliləşdirilərək xüsusi təlim keçmiş şəxslər tərəfindən yarışdırılması, həm bu cins atlarla təlim keçmək məqsədilə, həm də bu yarışlara baxmaq məqsədilə gələn turistlər öz maraqları üçün bu alternativ turizm növündə istirahətlərini keçirirlər. Bəzi turistlər isə əsasən Şəkiddə tarixi, dini abidələrə baxmaq, rayonun keçmişi haqqında məlumat almaq üçün bura səfər edirlər.

Şəki öz alternativ turizm növləri ilə yanaşı Şəkinin dağətəyi kəndlərində “ailə turizmi” də inkişaf etməkdədir. Şəkiddə sadəcə mehmanxanalar deyil, həmçinin sadə evlər də var ki, bu evlərin sahibləri gələn turistlər üçün bu evləri, bir növ mehmanxana kimi istifadə edir, onların istifadəsinə təqdim edir. Turistlər nəinki mehmanxanalarda, həmçinin belə sadə evlərdə də qonaq olub, Şəki mədəniyyəti, tarixi, eləcə də mətbəxi ilə tanış ola bilirlər.

3.3. Şəki turizmin inkişafında dövlətin rolunun artırılması mexanizmləri

Bu gün turizm insan kütləsini özündə cəmləşdirdiyi üçün insanların bu sahədə mədəni ünsiyyətinin, həmçinin onların maarifləndirilməsinin böyük ictimai-siyasi eləcə də kulturoloji mühümlüyü var. Turizmdə insanlar sadəcə istirahət edərək, xoş vaxtlar keçirmir, həmçinin bu sahə insanların dünyagörüşünün artmasına, müxtəlif bilgilərlə maariflənməsinə böyük köməklik edir. Turizmdə nəinki bir ölkənin yerli əhalisi, eləcə də digər bir ölkədən gələn fərqli mədəniyyətlərə sahib insanlar həmin ölkənin tarixi, mədəniyyəti, keçmişi haqqında biliklər öyrənir, başqa bir mədəniyyətlə yaxından tanış olmuş olur. Azərbaycanın dünyada turizm profilli bir ölkə kimi tanınması üçün zəngin potensialı var. Özünəməxsus mentaliteti, əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi, zəngin təbiəti, flora və faunası, iqlimi, qədim tarixi və memarlıq abidələri və s. turizmin inkişafında böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu qədər təbii sərvətlərə sahib bir ölkəni inkişaf etmiş turizm ölkəsinə çevirmək üçün ilk öncə həmin ölkənin bu sahə üçün nəzərdə tutulmuş düzgün siyasəti, strategiyası olmalıdır. Turizm istənilən bir ölkədə iqtisadiyyatın əsasını təşkil edən sahələrdəndir. Turizm gəlirin əhali arasında bərabər bölünməsinə imkan verir, həmçinin bu sahədə baş verən qütbləşmə və təbəqələşmə proseslərinin qarşısını alır. Turizmi inkişaf etdirmək üçün ilk növbədə infrastruktur mövcud olmalıdır. Dövlətin turizmin idarə olunması üçün həyata keçirdiyi planlar bazar münasibətlərinin mövcudluğu şəraitində turizmin öz-özünü maliyyələşdirməsinə imkan verir. Bir ölkədə turizm potensialının olması və ya turizm resurslarının mövcudluğu əslində hər şey demək deyil. Turizm potensialı zəngin olan Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə turizm ölkəsi kimi tanınması üçün həyata keçirilən dövlət siyasəti beynəlxalq standartlara cavab verməlidir. Azərbaycanda turizm sahəsində siyasətin, milli turist siyasətinin məğzi ölkədə turizm bazarının formalaşmasıdır. Bazara təqdim edilən məhsul mütləq ki, orijinal və rəqabətli olmalıdır [12, s.126].

Turizmin əsasını təşkil edən mehmanxana və nəqliyyat sahəsində nəzərdə tutulan strategiya turistlərin tələblərinə cavab verə biləcək şəkildə olmalıdır. Belə ki, nəqliyyat infrastrukturunun rahat, uyğun və əlverişli olması, mehmanxanaların istirahət üçün nəzərdə tutulmuş bütün tələblərlə təşkil edilməsi, bir sözlə, qiymət və keyfiyyət tələblərinə cavab verməsi, xüsusilə vacibdir. Dövlətin dəstəyi olmadan ölkə daxilində hər hansı bir sahəni inkişaf etdirilməsi olduqca çətin olar. Bu baxımdan, turizm sahəsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Turizmin inkişafı üçün dövlət hər zaman dəstək verir. Lakin, bu da qeyd edilməlidir ki, müasir vaxtda beynəlxalq təcrübəni araşdırmadan, öyrənmədən turizmin, xüsusilə də regionlarda inkişaf etdirilməsi yollarını dəqiq və düzgün müəyyən etmək, səmərəli və eləcə də davamlı inkişafa nail olmaq heç də asan iş deyil. Dünyada müxtəlif ölkələrə nəzər yetirdikdə görürük ki, müxtəlif ölkələrdə turizmin inkişafına nail olmaq üçün dövlət proqramları işlənib hazırlanır, vergidə bir sıra müsbət istiqamətli güzəştlər edilir, sərhəd-gömrük prosedurlarında əsaslı sadələşdirmələr aparılır. Turizmi inkişaf etdirmək üçün dövlət büdcəsindən vəsait ayrılır, müxtəlif beynəlxalq səviyyəli, eləcə də yerli şirkətlər turizm sahəsinə cəlb olunmaqla, bu sahə üçün investisiyalar qoyulur. Həyata keçirilən bütün bu islahatlar nəticəsində turizm sahəsində maddi-texniki baza da həmçinin ildən-ilə genişlənir. Azərbaycan da həmçinin beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq bu sahənin inkişafı üçün əsasən investisiya siyasətini həyata keçirir.

Azərbaycan dövləti hal-hazırda respublikanın icraedici və qanunverici dövlət orqanlarının, xüsusi olaraq Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin əsas diqqətini kommersiya strukturlarının sayından maksimum istifadə yolu ilə turizm infrastrukturunun inkişaf etdirilməsini müasir tələblər səviyyəsində qurmağa istiqamətləndirir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında Turizmin İnkişafına dair 2002-2005-ci illər üçün” Dövlət Proqramı üzrə verilən tələblərə əsasən, bu sahədə müasir standartlara uyğun çoxlu sayda

mehmanxana tikilmiş, bir sıra beynəlxalq səviyyəli investisiya şirkətlərinin diqqəti bu sahəyə yönəldilmiş, ölkəyə gələn turist sayı ilbəil artmışdır. 2002-ci ildə ölkə iqtisadiyyatı xarici turistlərin ölkəyə gəlişi nəticəsində 432 milyon manat gəlir əldə etmiş, bu rəqəm 2009-cu ildə isə 1 milyard 122 milyon manatadək yüksəlmişdir. Ümumiyyətli Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi nəticəsində 2002-2003-cü illərdə iş adamlarının turizm sahəsinə diqqəti daha da artmışdır. Həmin illərdə ümumilikdə 32 turizm şirkəti olduğu halda, 2009-cu ildə onların sayı 123 olmuşdur. Lisenziyalaşdırma fəaliyyətinin başladığı dövrdə 40-50 otel lisenziya əldə etmişdir. Bu gün isə bu rəqəm 300-ə çatmışdır. Respublikada turizmlə bağlı əsas problemlərdən biri də xidmət sektoru səviyyəsinin artırılmasıdır. Dövlət Proqramında da bu məsələyə xüsusi diqqət ayrılmışdır. 2006-cı ildə Azərbaycanda turizm təhsili verən Azərbaycan Turizm İnstitutu İlham Əliyevin 25 avqust 2006-cı il tarixli 925 sayılı qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi nəzdində təsis edilmişdir. Son iki ildə ölkəyə gələn turist sayı 41% artmışdır. Dünyada turizm sahəsində yüksəliş olmadığı halda belə, Azərbaycanda turizm sahəsində daima artım müşahidə edilmişdir. 2001-ci ildə Azərbaycanda 93 otel və mehmanxana müəssisə fəaliyyətdə olduğu halda, 2010-cu ildə bu rəqəm 499 çatmışdır. Son 1 il ərzində isə Bakı və ətraf bölgələrdə açılan turizm müəssisələrinin sayı 50 olmuşdur [4].

Turizmin daha da inkişaf etdirilməsi və turizm fəaliyyəti üçün daha əlverişli şəraitin yaradılması məqsədilə 2011-ci il ölkədə “Turizm ili” elan edilmişdir [web 5].

Bundan əlavə, Prezidentin verdiyi müvafiq sərəncamla “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının” (2004-2008-ci illər) turizm sahəsi üzrə qeyd edilən tələblər əsasında sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün lazım olan miqdarda kredit ayrılması, turizm obyektlərinin tikilməsinə dəstək, eləcə də bir sıra hüquqi-normativ sənədlərin tərtib edilməsi üzrə işlər həyata keçirilmişdir. Qeyd edilən Dövlət Proqramı ilə yanaşı, Prezidentin verdiyi müvafiq sərəncamı əsasında regionların

sosial-iqtisadi inkişafı üzrə tələblərin təmin edilməsi məqsədilə Lənkəran, Tovuz, Gədəbəy və s. kimi rayonlarının turizm inkişaf hədəfi tərtib edilmişdir.

Ölkənin beynəlxalq səviyyədə tanınması məqsədilə Almaniya və Avstriya ölkələrinin turizm müəssisələri və kütləvi informasiya vasitələri birgə olmaqla, info-turlar hazıranmışdır. Regionlar üzrə belə info-turların təşkil edilməsi, digər bir tərəfdən də həmin regionlarda mehmanxana və turist şirkətləri arasında əməkdaşlığın yaranmasına təkan verir. Turistlərə göstərilən xidmətlərin maksimum yüksək səviyyədə olmasını təmin etmək məqsədilə mütəmadi olaraq bu sahədə çalışanlar üçün Türkiyə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən dəvət olunan mütəxəssislər tərəfindən mehmanxana idarəçiliyi, yemək-içməklə bağlı müxtəlif təlimlər keçirilir. Bunlarla yanaşı, həmçinin Prezidentin Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında Yoxsuluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı (2003-2005-ci illər)” tələblərinə əsasən, Bakı, Şəki, Quba, Xaçmaz, o cümlədən Dünya Bankı tərəfindən təşkil edilən maliyyə vəsaiti hesabına Lahıcda gələn turistlərə və eləcə də yerli qonaqlara informasiyanı təmin etmək məqsədilə “Turizm İnformasiya Mərkəzləri” fəaliyyətə göstərməyə başlamışdır.

Azərbaycanın əlverişli coğrafi və iqtisadi vəziyyətini nəzərə alsaq, beynəlxalq aləmdə tanınan “İpək Yolu” kimi tarixi hesab olunan bir yolun həmçinin ölkə ərazisindən keçməsi, respublika üçün böyük üstünlükdür. Bunlarla yanaşı, ölkə daxilində keçirilən tədbirlər üzrə həmçinin müxtəlif seminarlar da təşkil olunur. 2004-cü ildə İnWent ixtisasartırma və inkişafa üzrə beynəlxalq assosiasiya tərəfindən Cənubi Qafqazda mühafizə olunan ərazilər və turizmin inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş “Regional inkişaf, mühafizə və sərhədyanı sahələrdə əməkdaşlıq perspektivləri və təcrübəsi” mövusunda seminar keçirilmişdir. İlk dəfə olaraq Azərbaycanda 2003-cü il tarixində I Turizm Filmləri üzrə Festival keçirilmişdir. Azərbaycanda turizm sahəsində əhəmiyyətli işlərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, hələ də beynəlxalq miqyasda istifadə olunan metodların ölkədə turizm üzrə tətbiq edilməsində görülən işlər azdır.

Məsələn, investorların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı onların hüquqlarını təmin edən, eləcə də investisiya siyasətinin aktual problemləri ilə əlaqədar olan bir sıra hüquqi sənədlər hazırlanmamışdır. Təbii ki, belə bir hal turizmin inkişafına mənfi təsir göstərir.

2002-ci ildə təsdiq olunmuş Dövlət Proqramında yerli və xarici istehlakçıların Turizm, istirahət və əyləncə xidmətlərini təşkil etmək məqsədilə, bir sıra mühüm işlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Proqramda həmçinin turizm sahəsinin üstün, əsas cəhətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün zəruri bazaların yaradılması, turizmin proporsional inkişafının təmin edilməsi, dövlət səviyyəsində nəzərdə tutulmuş strateji maraqlara cavab verilməsini təmin etmək üçün beynəlxalq səviyyəli mütərəqqi təcrübəyə əsaslanmaqla müasir xidmət sistemi formalaşdırmaq, turizm sənayesinin yaradılması məqsədilə və idarə olunması üçün istiqamətləri müəyyən etmək, turizmdən əldə edilmiş vəsaitin artırılaraq dövlət büdcəsinə daxil edilməsi, turizmdə xidmət keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, beynəlxalq standartlara cavab verə bilən xidmət səviyyəsinin təşkil edilməsi və s. tədbirlərin görülməsi planlaşdırılmışdır.

İstənilən halda ölkə tərəfindən turizmin inkişaf etdirilməsi üçün hər hansı bir tədbir görməmişdən əvvəl, ölkənin, regionların, turizm səviyyəsinin və potensialının öyrənilməsi, araşdırılması olduqca önəmlidir. Bir ölkənin turizmində inkişaf göstəricilərinə əsasən, aşağıdakılar daxildir:

- Ölkə üzrə turist axınının həcmi
- Bir sutka ərzində turizm xərclərinin ortalama həcmi
- Maddi-texniki baza ilə bağlı vəziyyət, eləcə də maddi-texniki bazanın inkişafı [16, s.45].

Turizm siyasətinin məqsədinə həmçinin kənd potensialının gücləndirilməsi, turizmdə maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, milli turist məhsulunun beynəlxalq standartlara cavab verməsi, yerli və xarici investisiya cəlbi, gömrük vergi siyasətinin, sisteminin yenilənməsi və s. Turizm proqramları həyata keçirilərkən qarşıya qoyulan məqsədlərdən biri də turizmin regionlarda bərpası və beynəlxalq standartlara cavab

verəcək səviyyəyə çatdırılmasıdır. Lakin hələ də turizmin inkişafı və tanıtılmasında bir sıra problemlər qalmaqdadır. Məsələn, öz unikalığı ilə Azərbaycanı dünyada fərqli ölkəyə çevirən palçıq vulkanları üçün marşrutların olmaması, bir çox regionda turizmin mövsümi (əsasən də yay aylarında) xarakterdə olması, kənd turizminə maraq və diqqətin az olması, tarixi abidələrə qarşı laqeyd münasibət və s.

Ölkənin iqtisadi potensialının yarısından çox hissəsi demək olar ki, regionlara məxsusdur. Regionlarda məsələn, turizmin mövsümi xarakter daşması ən çox da turizm sahəsində çalışan əhali üçün əlverişsiz şəraitdir. İlin sadəcə 3-4 ayında turizmin aktiv olması həm turizm şirkətləri, həm də bu sahədə çalışan insanlar üçün çətinlik yaradır. Buna görə də turizmin mövsümi deyil, daimi olması üçün təbirlər görülməlidir. Regionlarda əmək qabiliyyəti olan əhəlinin 47% kənd təsərrüfatı ilə məşğul olur. Bunu nəzərə alaraq kənd turizminə daha çox diqqət ayrılmalı, inkişaf təmin edilməlidir. Bunun üçün də bir sıra tədbirlərin görülməsi planlaşdırılmalıdır. Regionlarda yeni infrastruktur formalaşdırılmalı, burada yaşayan sənətkarların əl işlərini turistlərə nümayiş etdirmələri, satmaları üçün xüsusi yerlər tikilməli, nəqliyyat xidmətlərinin səviyyəsi yüksəldilməli, yerli əhali arasında bu sahəyə marağı olanlar üçün xüsusi xarici dil kursları təşkil edilməlidir. Kəndlilər potensial sahə üzrə qruplaşdırılmalıdır. Məsələn, öz kulinariyası, mədəniyyəti, tarixi abidələri ilə məşhur regionlar bir, müalicəvi regionlar bir və s. şəkildə qruplaşdırılmalıdır. Bütün bu sahələrin inkişafı 2013-2020-ci illəri əhatə edəcək turizm planında qarşıya qoyulan məqsədlərdir.

Ümumiyyətlə son dövrlərdə, regionlarda turizmin inkişaf etdirilməsinə xüsusi qayğı göstərilir. Bunun üçün, turizmin inkişaf strategiyası aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- Turzmin inkişafı nəticəsində iqtisadi artımda da bu inkişaf rolunu artırmaq
- Sosial-iqtisadi səmərəyə nail olmaq üçün çalışmaq və regionların bu sahəyə cəlb edilməsi

Regionlara göstərilən qayğı nəticəsində Şəkidə əvvəlki illərlə müqayisədə son illərdə turizm sahəsində əhəmiyyətli irəliləyişlər olmuşdur. Şəkinin tarixi abidələrindən, mədəniyyətindən başqa onu digər regionlardan fərqləndirən bir çox xüsusiyyətləri var. Yerli əhalinin səmimiyyəti. Ləhcəsi, xoş münasibəti turistlər tərəfindən olduqca xoş qarşılanır. Şəki bu gün elə bir coğrafi mövqeydə yerləşir ki, həm Gürcüstan, həm də Bakıdan gələn turistlər mütləq bu ərazidən keçməlidirlər [17, s.100-123].

Şəki turizminin inkişaf etməsinə baxmayaraq bura gələn turist sayını artırmaq üçün mühüm tədbirlər görülməlidir. Məsələn, Şəkinin Fazıl kəndində mövcud olan labirint yeraltı muzeyə bu gün bir sıra səfirlərin nümayəndələri baş çəkmişdir. Bundan başqa, Turizm Atçılıq Mərkəzinə, digər abidə və muzeylərin yerləşdikləri ərazilərə turist axınına gücləndirmək məqsədilə turizm marşrutlarının çəkilməsi daha məqsədəuyğun olar. Həmçinin Şəki öz tarixi abidələri ilə zəngin olmasında baxmayaraq, burada hələ də bəzi abidələrin təmirə, bərpaya ehtiyacı var. Məsələn, Zəyzit, Baş Küngüt, Bideyiz kəndlərində tarixi alban məbədləri qalmaqdadır, bu məbədlərin təmir olunması labüd xarakter daşıyır.

Həmçinin bu abidələrə aparacaq yolların təmin edilməsi və ya mövcud yolların yenidən bərpa edilməsi bura gələn turistlərin sayını artırmaqda əsas şərt hesab oluna bilər. Təbii ki, belə tədbirlər həyata keçirildiyi halda, Şəkiyə gələn istənilən bir turist qısa müddətli yox uzun müddətli qalar. Həmçinin kəndlərdə kənd turizmini inkişaf etdirmək olar. Yaşıl turizm kimi bilinən kənd turizminin inkişaf etdirilməsi üçün kifayət qədər potensial var. Məsələn, Kiş kəndində yerləşən Alban məbədinin yaxınlığında yerləşən ərazidə gələn turistlərin qala bilməsi üçün yerlər təşkil olunmuşdur. Çünki bura gələn turistlər burada daha çox qalmaq, yaxınlıqdakı kəndlərə gedərək kənd həyatı ilə yaxından tanış olmağa xüsusi maraq göstərirlər. Çünki gələn turistlər üçün heyvandarlıq, əkin-biçin kimi kənd təsərrüfatı, gündəlik kənd təsərrüfatı tamamilə yeni bir mənzərədir. Onlar belə sahəyə daha çox maraq göstərirlər. Ümumiyyətlə rayonda turist sayının artması rayonun iqtisadi inkişafı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Regionlarda əsas prioritet olaraq neft və qazdan əldə olunmuş gəlirlərdən səmərəli şəkildə istifadə etməklə regional tarazlığı təmin etmək, beynəlxalq tələblərə cavab verən məhsullar istehsal etmək üçün müəssisələr təsis etmək, eləcə də turizmin inkişafı istiqamətində tədbirlər görülməsi nəzərdə tutulur. Turizmin potensial olan regionlarda inkişafını təmin etmək üçün 2 yol var:

1. Birbaşa dövlət vəsaiti gücünə turizm kompleksləri təşkil edərək regionlarda turizmin inkişafına yaxınan dəstək olmaq, stimül vermək,

2. Sahibkarlara lazımi dəstəyi təmin edərək sahənin inkişafına nail olmaq.

Birinci qeyd ediləndə dövlətin gəliri olması vacib məsələdir. Lakin bu gəlir sahibkarlara aşağı faizli kredit halında verilərək onların inkişafına şərait yaratmaq üçün daha məqsədəuyğundur. Bu hal həmçinin işsizliyin minimuma endirilməsində də faydalı ola bilər. Eyni zamanda rəqabət şəraiti daha da güclənə bilər. Regionlarda turizmin inkişafı istiqamətində əsas qarşıya qoyulan məqsədlər regionlarda turizm fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, turizmin müxtəlif növlərinin inkişaf etdirilməsi, yeni turizm marşrutlarının yaradılması, turizm sahəsi üzrə çalışan kadrların peşə hazırlığının yüksəldilməsi, yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi və s. kimi məqsədlərin həyata keçirilməsi nəticəsində regionlarda turizm qeyri-neft sektoru olaraq davamlı şəkildə inkişaf edəcəkdir.

Regionlarda turizmin inkişaf etdirilməsi, bu sahədə dövlət rolunun artırılması iqtisadiyyatın digər sahələrinə də öz müsbət təsirini göstərir. Turizmin regionlara verə biləcəyi ən əsas töhfə, bu baxımdan, işsizliyin azaldılması, sahibkarlığın inkişaf etməsi, regionların ümumi vəziyyətinin yaxşılaşması, infrastrukturun inkişafı və s. ola bilər. Regionlarda həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində davamlı inkişafa nail olmaqla, həm iqtisadiyyatda gəlirlərin artmasına, həm də ölkənin beynəlxalq aləmdə turizm profilli ölkə kimi tanınmasında mühüm rol oynayır [9, s.125].

Regionlarda turizmin inkişafına nail olmaq üçün dövlət proqramarı, siyasət və strategiyasının həyata keçirilməsi ilə yanaşı, əlavə tədbirlər də görülməlidir:

- Regionlarda turizmin tanıtılması, inkişaf etdirilməsi üçün xarici investisiya cəlb edilməsi

- İnstitusional və müəssisə dayaqların gücləndirilməsi

- İnvestisiya qoyan investorlara qarşı bəzi güzəştlərin tətbiq edilməsi.

Şəkinin əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi, ən əsası isə tarixi İpək Yolu üzərində yerləşməsi bu rayonu digər rayonlardan fərqləndirən əsas cəhətlərdəndir. Bu, həmçinin Şəkinin beynəlxalq aləmdə də tanınmasında bir üstünlükdür.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya işinin əsas məzmunu, aparılan təhlillər və həll yolları qeyd edilən məsələlərlə bağlı müvafiq nəticələr əldə olunmasını və təkliflər formasında inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir.

Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, zəngin turizm imkanları olan bir bölgədə mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması nəticəsində həmin bölgəyə daha çox turist axınını təmin etmək və həmin bölgənin mənsub olduğu ölkənin də turizm imicinə müsbət təsir göstərmək mümkündür. Turizm destinasiyası olan bir bölgənin turizm növlərini, alternativ turizm növlərini inkişaf etdirməklə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına, gəlirlərin artmasına müsbət təsir göstərmək olar. Şəki ilə bağlı araşdırmada nəzərə çarpacaq əsas problemlərdən biri bəzi tarixi-memarlıq abidələrinin dağılmış formada qalmasıdır, belə ki, Alban məbədi kimi bir sıra dağılmış tarixi-memarlıq abidələrini bərpa etməklə, regionun tarixiliyini qorumaq, bu istiqamətdə işlər görülməsi zəruriyyəti meydana çıxmaqdadır. Həmçinin istər mehmanxana müəssisələrində, istərsə də nəqliyyat infrastrukturun yüksək səviyyədə qurulması bura gəlməkdə maraqlı olan turistlərin qərarına təsir göstərə və daha çox turist axınına səbəb ola bilər.

Aparılan araşdırma və təhlillər nəticəsində məlum olmuşdur ki, Şəkiddə turizmin inkişafı üçün bir sıra mühüm amillər var. Bu amillərə aşağıdakılar daxildir:

- Şəki destinasiyasında turizm potensialının iqtisadi vəziyyətinin, həmçinin təbii potensialın əlverişli olması;
- Şəki destinasiyasında turizmin inkişaf etdirilməsi üçün zəruri məqsədlərin, eləcə də müvafiq resursların təsnif edilməsi ilə davamlı inkişafa nail olmaq;
- Şəki destinasiyasında turizmi inkişaf etdirmək üçün bura xarici investisiya qoyuluşu və yerli əhalinin, sənətkarların xüsusi vəsaitlərinin bu sahəyə cəlb edilməsi üçün stimül yaradılması.

Günümüzdə ən əhəmiyyətli, ən gəlirli sektorlardan biri hesab olunan turizm ölkələrdə rifah səviyyəsinin artırılması və ölkələrin müsbət istiqamətdə tanınmasında çox mühüm rol oynayır. Son illərdə Şəkinin bir sıra beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etməsi, burada keçirilən bir sıra yarışlara turistlərin xüsusi maraq göstərməsi, Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmində xüsusi yeri olduğunu göstərir.

Araşdırmanın nəticəsi olaraq Şəkidə alternativ turizm növlərinin inkişaf etdirilməsi üçün bir sıra işlərin yerinə yetirilməsini vacib hesab edirik:

- Təmir və bərpaya ehtiyacı olan bir sıra tarixi-memarlıq abidələrinin təmir edilməsi;
- İstifadədə olan turizm müəssisələri ilə yanaşı, yeni turistik obyektlərin tikilib istifadəyə verilməsi ilə yeni iş yeri imkanlarının yaradılması;
- Nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi, mühüm infrastruktur yolların, xidmət məntəqələrinin yaradılması;
- Şəkidə turizm obyektlərinin həm xidmət, həm də keyfiyyət baxımından beynəlxalq standartlara cavab verməsi üçün tədbirlər görülməsi;
- Turizm xidmət sahəsində çalışan mütəxəssislərin, digər işçilərin digər keyfiyyətlərlə yanaşı dil bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, bu məqsədlə işçi heyət üçün turizm müəssisələrində, o cümlədən otel və mehmanxanalarda müntəzəm şəkildə hazırlıq kurslarının keçirilməsi, seminarlar təşkil edilməsi;
- Xarici turistlərin bura gəlməsini asanlaşdırmaq məqsədilə, onların rəsmiyyətçilik, sənədləşmə, göndəriş və s. kimi proseslərin daha asan, sadə üsulla həyata keçirilməsi üçün kompleks servis xidmətlərinin təşkil edilməsi məqsəduyğundur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.
2. “Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının Dövlət Proqramı”(2004-2008-ci illər üzrə). Bakı, 2004.
3. Abadov M.K. “Azərbaycan turizmi və onun inkişaf problemləri”. Bakı, 2014.
4. Azərbaycan Respublikasında “2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı”. Bakı, 2002.
5. Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi, 6 dekabr 2016-cı il.
6. Azərbaycanın Statistik göstəriciləri. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı, 2017.
7. B.Ə.Bilalov, Ç.G.Gülaliev- “Turizmin əsasları”, Bakı, “QHT Nəşriyyatı”, 2015.
8. Bilalov B.Ə. “Turizmin tarixi” Bakı, 2008.
9. Dərgahov V.S. Rekreasiya-turizm ehtiyatları «MBM» mətbəəsi. Bakı, 2008. 216 səh.
10. Ə.T.Əsgərov, B.Ə.Bilalov, Ç.G.Gülaliev: Ekoloji Turizm, Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyat, 2011.
11. Əlirzayev Ə.Q. “Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi”. Bakı-2011, 493 səh.
12. Əlirzayev Ə.Q. “İslahatlar və sürətləndirmə strategiyası şəraitində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf problemləri: təcrübə, meyllər və perspektiv istiqamətlər”. Bakı, 2005.
13. Faiq Nadirov, Mahir Qəhrəmanov- Ekoturizm , Bakı-2008
14. Gülnar Nəzərova, “Şəki şəhər mədəniyyətinin turizmdə mövqeyi” kitab: “Azərbaycan turizmi: bu gün və sabah” Bakı-2016
15. Heydərov Ş.Ə. Turizmdə nəqliyyat xitmətlərinin təşkili. Dərs vəsaiti. «Mingəçevir Poliqrafiya Müəssisəsi»MMC, 2011-ci il. 148 s.
16. İlqar H., Nigar Ə.- “Turizmin əsasları” (Dərslük)- Bakı 2007.

17. Qafarov N. "Turizmin iqtisadiyyatı". Bakı, 2012.
18. M.M.Mahmudov, İ.M.Mahmudova, "Regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsi"- Bakı, 2011.
19. Məmmədov D.A., B. Ə.Bilalov "Azərbaycanda gəlmə turizmi və onun inkişaf yolları" Bakı, 2004.
20. Məmmədov E.Q., "Azərbaycanda turizm bazarının formalaşması və idarə olunmasının regional xüsusiyyətləri" Bakı: "Gənclik" Nəşriyyatı – 2013.
21. Məmmədov E.Q., "Şəki destinasiyasının marketinq planlaşması", "KOMPAS CO" MMC, Bakı, 2017
22. Mətanət Rəsulova, "Şəki-Zaqatala bölgəsində rekreasiya-turizmin inkişaf perspektivləri", kitab: "Turizm və Qonaqpərvərlik tədqiqatları"- "BROSS-44" MMC, Bakı, 2016.
23. Nigar Məmmədova "Azərbaycanda turizm sisteminin inkişafı", Bakı, 2015.
24. Soltanova H.B. Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı. Bakı- 2015
25. Turizmin davamlı inkişafı yerli planlaşdırma üzrə mütəxəssislər üçün vəsait.
26. Akgündüz, Yılmaz ve Akdağ, Gürkan (2009): Turistik Destinasyonların Yaşam Süreleri: Turistik Ürün Yaşam Dönemi Modeli ve Kuşadası Örneği, Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara: Detay Yayıncılık.
27. Aslan Z., Güneren E., Çoban G. "Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü: Nevşehir Örneği" 2014.
28. Bardakoğlu, Övünç ve Pala, Tuğba (2009): Destinasyon Pazarlamasında Örgütlenme, 10. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara: Detay Yayıncılık.
29. Ercan Taşkın ve Ömer Zafer Güven, "Turizmde Bölgesel Tanıtım ve Pazarlama", Pazarlama Dünyası, Sayı: 2003-4, 2003.
30. Kozak, Nazmi (2008): Turizm Pazarlaması, Ankara: Detay Yayıncılık, İkinci Baskı.

31. Kozak, Nazmi; Kozak, Meryem, A. ve Kozak, Metin (2009): Genel Turizm İlkeler - Kavramlar, Ankara: Detay Yayıncılık, Sekizinci Basım. İsmet Mucuk, Pazarlama İlkeleri (7. Basım), İstanbul, Türkmen Kitabevi, 1997.
32. Oral, S ve Şenbük, (1996). Turistik ürünlerin sürdürülebilir turizm açısından yapısal değerlendirilmesi, ss. 197-205. İstanbul.
33. Yeliz ULUSAN, "Alternatif turizm çeşitlerinin turizm potansiyeline etkisi: Konya örneği, Yüksek lisans tezi.
34. A.J. Veal. Research Methods for Leisure and Tourism. Paperback, 2011
35. Bargeman, Bertine ve Poel, Hugo V.D. (2006): The Role of in the Vacation Decision-Making Process of Dutch Vacationers, Tourism Management, Vol.27, s.707-720.
36. Buhalis, D "Marketing The Competitive Destination of the Future", Tourism Management, 2000, s. 97-116.
37. Joseph S. Chen and Daniel R. Williams, "Increasing state market share through a regional positioning", Tourism Management, Vol. 21, 2000.
38. Kotler, Philip ve Keller, Kevin,L. (2009): Marketing Management, New Jersey: Pearson Prentice Hall, 13th Edition.
39. Samuel C Craig and Susan P. Douglas, "Building global brands in the 21st century", Japan and the World Economy, VOI. 12, 2000.
40. Seppo K Rainisto, "Success Factors of Place Marketing: A Study of Place Marketing Practices in Northern Europe and the United States", Helsinki University of Technology, Institute Of Strategy and International Business, 2003.
41. Michael Hall C. Tourism Planning. Paperback, 2008.
42. David Weaver. Tourism Management. Paperback, 2013.

İnternet resursları

1. www.sheki.travel.az.
2. www.unwto.org
3. www.shekimct.gov.az
4. www.president.az
5. www.azerbaijans.com
6. www.stat.gov.az
7. www.tourlib.net
8. www.tourism.az

SUMMARY

This thesis generally researches tourism development path of Shaki from the ancient times up to present day on the basis of Azerbaijani tourism and at the same time it is noted the measures to be taken in order to develop tourism. Particularly, potential of Shaki tourism which is located on the northern-west part of Azerbaijan, and the place of this region is researched in Azerbaijan tourism. Along with researching the current tourism condition of Shaki, one of the most ancient and historical regions of Shaki, as well as comparison of Shaki with the other regions on economical region to which is included Shaki in this thesis. It is determined that main factors are what in preference of tourists for Shaki as a destination point. At the same time along with defining development ways of Shaki tourism and for this purpose mechanisms to increase the state role in order to achieve this development and also, it is defined the ways of elimination of the problems which prevent Shaki tourism development.

In recent years it is researched having a special role of the regions in Azerbaijani tourism within Shaki tourism and carried out research related to how the measures taken by state in this field affect the development of tourism.

РЕЗЮМЕ

В диссертационной работе в целом был исследован туризм Азербайджана на примере путей развития туризма в городе Шеки с древних времен до сегодняшнего дня и были перечислены меры, которые должны быть предприняты для развития туризма в Шеки. В частности, был оценен потенциал Шеки, расположенного на северо-западе Азербайджана в сфере туризма, была исследована позиция района в целом в туризме Азербайджана. В диссертационной работе наряду с анализом текущего состояния туризма Шеки, являющегося одним из самых древних и исторических регионов Азербайджана, также проведено сравнение Шеки с другими районами экономического региона, в который он входит. Были установлены основные факторы и преимущества Шеки в выборе туристов. А также наряду с установлением путей развития туризма в Шеки и механизмов увеличения государственной роли с этой целью, были определены пути устранения проблем, препятствующих развитию туризма в Шеки. В последние годы особая роль регионов в туризме Азербайджана была исследована на примере Шеки и исследовано воздействие на развитие туризма мероприятий, осуществляемых государством в этой сфере.

REFERAT

Mövzunun aktuallığı – Turizm son dövrlərdə xüsusi maraqlı obyektini çevrilmişdir. Son illərdə ölkəmizdə təşkil edilən beynəlxalq səviyyəli məraimlərdən, idman yarışlarından sonra ölkəyə turist axını daha da çoxalmışdır. Gələn turistlər sadəcə paytaxt Bakıda deyil, ölkənin digər rayonlarına, xüsusilə də turizm cəhətdən öndə olan rayonlarına baş çəkirlər. Bunun nəticəsində də regionlarda son zamanlar turizm daha sürətlə inkişaf etməyə başlamışdır.

Azərbaycanın şimal-qərb hissəsində yerləşən Şəki öz turizmi ilə, turizmin tarixi, dini, kənd turizmi ilə və s. öndə gələn turizm rayonlarından biridir. Turizmin belə inkişaf etməsi nəticəsində yeni yeni turistik obyektlər açılmış, bu da təbii ki, yeni iş yerlərinin açılmasına, məşğulluğun artmasına gətirib çıxarmışdır. Şəkidə turizm potensialının yüksək səviyyədə olması, rayonun öz təbii şəraiti turistlərin diqqətini cəkməkdə xüsusi rol oynayır. Şəki turizmi sadəcə mənsub olduğu iqtisadi rayon olan Şəki-Zaqatala üzrə deyil ümumilikdə Azərbaycan turizmində xüsusi rola malikdir. Şəkinin belə inkişaf etməsini göstərən əsas faktorlardan biri də onun 2016-cı ildə Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı elan edilməsi oldu. Bu seçim heç də təsadüfi olmamışdır. Mədəniyyəti, tarixi, mətbəxi ilə məşhur olan və Azərbaycanın ən qədim və tarixi bölgəsi hesab edilən Şəki turizmi son illərdə öz inkişafı ilə digər rayonlarda xeyli dərəcədə fərqlənir.

Şəkidə keçirilən bir sıra mərasimlər, o cümlədən şirniyyat sərgiləri, at yarışları və s. bura gələn turistlərin maraqlı göstərdiyi əsas sahələrdəndir. Şəkinin bu cür inkişafı dövlət dəstəyi nəticəsində daha da artmaqdadır. Belə ki, dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində Şəkidə yeni yollar çəkilir. Məsələn Marxal istirahət zonasında yerləşən “Xan yaylağına” yeni yol çəkilmişdir. Həmçinin mövcud yollar bərpa edilir.

Yeni turistik müəssisələr açılır. Qeyd olunan məsələlər Azərbaycanda Şəki turizminin inkişaf perspektivlərinin daha da artırılması zəruriyyəti yaradır.

Tədqiqatın mövzusunun məqsədi Azərbaycanda Şəki turizminin yeri və inkişaf perspektivlərini təhlil etmək, son illərdə Şəkiddə turizm sahəsi ilə bağlı görülən tədbirlərin ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatına necə təsir göstərdiyini araşdırmaq, eləcə də Şəki turizminin daha da inkişaf etdirilməsi üçün dövlət mexanizmini, ümumilikdə stimullaşdırıcı vasitələri müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat zamanı əsas vəzifə olaraq aşağıdakılar götürülmüşdür:

- Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmindəki yeri və rolunun araşdırılması;
- Şəkiddə turizmin mövcud vəziyyətinin təhlil edilməsi;
- Şəki turizminin regionun sosia-iqtisadi inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi;
- Şəkiddə alternativ turizm növlərinin inkişafının stimullaşdırılması mexanizmlərinin müəyyən edilməsi;
- Şəkiddə turizmin inkişafı üçün dövlət rolunun artırılması mexanizmlərinin müəyyən edilməsi;
- Şəki destinasiyasında turizmin inkişafına dair təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanması.

Elmi yeniliyi aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- - Şəkiddə turizmin inkişafının zəruriliyi əsaslandırılmışdır;
- Şəkiddə alternativ turizm növlərinin inkişafının stimullaşdırılması mexanizmləri müəyyən edilmişdir;
- Şəki turizminin inkişaf istiqamətləri, bu sahədə dövlət rolunun artırılması mexanizmləri müəyyənləşdirilmişdir;
- Şəki rayonu və Azərbaycanın digər rayonlarında turizmin son bir neçə ildə mövcud vəziyyəti ilə bağlı müqayisələr aparılmış, Şəkinin turizm baxımından üstünlükləri müəyyən edilmişdir;
- Şəki turizmi davamlı turizmin əsas istiqaməti kimi tədqiq edilmişdir;

- Şəki destinasiyasında turizmin inkişafı ilə bağlı nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən təkliflər verilmişdir.

İşin strukturu və həcmi əsasən Şəkinin Azərbaycan turizmində yeri və onun inkişaf perspektivlərini təhlil etmək üçün qarşıya qoyulan məqsədlərə uyğun şəkildə formalaşdırmaqdır. Tədqiqat işi mövzu ilə bağlı hazırlanan girişdən, üç fəsildən və bu fəsillər daxilində bölmələrdən ibarətdir. Araşdırma aparılarkən, əsasən, ölkədə bu sahədə fəaliyyət göstərən yerli müəlliflərin əsərlərindən, eləcə də, türk və xarici tədqiqatçıların kitablarından və internet resurslarından istifadə edilmişdir. Tədqiqat işi ümumilikdə 75 səhifədən ibarətdir. Sonda nəticə və təkliflər, eləcə də ədəbiyyat siyahısı göstərilmişdir.